

Één op de vijf hoogleraren aan de Leidse rechtenfaculteit is vrouw:

108 hoogleraren, en slechts 22 is vrouw. Het is bagger gesteld met kansen voor vrouwen in de wetenschap, en verbetering is traag

Over de man/vrouw verhouding aan de Leidse rechtenfaculteit, de ontwikkelingen sinds 2001 en de toekomstperspectieven.

OOK IN DEZE NOVUM:

In gesprek met
Frederic ("Fred")
Borch, voormalig
hoofdaanklager op
Guantánamo Bay

De strijd om het
Hoogerechtshof
en de tegenstrijdige
insteek van de
Republikeinen

Langer stilstaan bij
bepaalde kwesties?
Recensie: De Deal

Het EU-rechtelijke
verdedigings-beginsel
en de Nederlandse
fiscale rechtsorde:
eerst horen, dan
heffen?

Column Andreas
Kinneging: Leve de
democratie! Of toch
niet?

Boekenproject:
Homerus, De Odyssee

De juridische
(r)evolutie

Witty stuff - de
normativiteit van
noodzakelijkheid

Embrace the unexpected

11 - 15 July 2016

Schrijf je nu in!

voor dé real life business
course van 2016

THE

INSIDERS

EXPERIENCE THE LIFE OF A TOP LAWYER

Creatief en gedreven. Dat moet je zijn als je een van de 24 insiders wilt worden. In onze real life business course 'The Insiders' ervaar je een week lang het leven van een topadvocaat. De zaken, de cliënten, de mensen en de cultuur. Het echte werk! Onder toezicht van kopstukken van Allen & Overy werk je samen met jouw team aan een reële en uiterst uitdagende case. Je gaat de strijd aan in binnen- en buitenland. 'The Insiders' vindt plaats van 11 t/m 15 juli 2016 met een introductiemiddag en -avond op 1 juli 2016.

Ben jij derde- of vierdejaars rechtenstudent en niet bang voor het onverwachte? Schrijf je voor 22 mei 2016 in op www.werkenbijallenoverly.nl/theinsiders

ALLEN & OVERY

INHOUDSOPGAVE

- 3** Inhoudsopgave
- 5** Voorwoord
- 6** **Één op de vijf hoogleraren aan de Leidse rechtenfaculteit is vrouw - Het is bagger gesteld met kansen voor vrouwen in de wetenschap, en verbetering is traag**
- 9** De juridische (r)evolutie
- 10** De strijd om het Hoogerechtshof en de tegenstrijdige insteek van de Republikeinen
- 12** 'Universele' Mensenrechten. Wat betekent dat eigenlijk?
- 15** Faculteitszaken: Een overdraagbaar lesje van de Senegalezen
- 16** Witty stuff - De normativiteit van noodzakelijkheid
- 18** Het EU-rechtelijke verdedigingsbeginsel en de Nederlandse fiscale rechtsorde: eerst horen, dan heffen?
- 21** Boekenproject - Deze editie: Homerus, De Odyssee
- 22** In gesprek met Frederic ("Fred") Borch, voormalig hoofdaanklager op Guantánamo Bay
- 26** De Vereniging: JFV Grotius
- 28** Column Andreas Kinninger: Leve de democratie! Of toch niet?
- 30** Langer stilstaan bij bepaalde kwesties? Recensie: De Deal

NOVUM is het juridisch faculteitsblad der JFV Grotius te Leiden. NOVUM is ontstaan uit een fusie tussen het faculteitsblad Trias (1968) en het blad Request (1999) dat werd uitgegeven door het rechtenmentoraat Appèl.

NOVUM is aangesloten bij de Stichting Landelijk Overleg Juridische Faculteitsbladen (LOJF).

Oplage: 500 exemplaren
Lay-out: M.L.R. Goudsmit
Druk: JP Offset
ISSN-nummer: 1567-7931

U kunt NOVUM vinden bij de ingang van de faculteit, de C-gang op de begane grond, het restaurant en bij C131. De redactie behoudt zich het recht voor ingeleverde stukken niet te plaatsen of te wijzigen. De inhoud van de artikelen vertegenwoordigt niet noodzakelijkerwijs de mening van de redactie.

© Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden gereproduceerd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

Redactie
Hoofdredacteur
Fatima Jarmohamed (06 20 95 83 37)
novum@law.leidenuniv.nl

Eindredacteur
Marthe Goudsmit
novum@law.leidenuniv.nl

Redacteuren
- Raphaël Donkersloot
raphaeldonkersloot@gmail.com
- Anna Tsheichvili
anna.tsheichvili@gmail.com
- Maurits Helmich
m.m.helmich@gmail.com
- Mohammad Sharifi
the.sharifimo@gmail.com

- Admir Sehomeric
admir.sehomeric@gmail.com
- Tonko van Leeuwen
tonko.vleeuwen@gmail.com
- Anne van Eck
vaneck.anne@gmail.com
- Patrick Birken
patrick_birken@hotmail.com
- Hanneke Vollaers
hvollaers@gmail.com
- Liz van Ringelestijn
lizvanringelestijn@hotmail.com

Adviesraad
- Prof. mr. dr. P.M. Schuyt
- Prof. mr. dr. A.G. Castermans
- Prof. mr. S.C.W. Douma
- Mw. drs. A.F.M. van der Helm
- Dhr. mr. R. Passchier
- Birgül Açıksöz, Assessor FdR
- David den Blaauwen, praeses JFV Grotius

Contact
novum@law.leidenuniv.nl

April editie

NOVUM

Wij zoeken ook talenten met een vechtersmentaliteit.

Talenten met karakters die wij nog niet kennen. Talenten die de diversiteit vergroten en verbindingen kunnen leggen. Om zo sterker te kunnen adviseren in complexe zaken; want daar geloven wij in. Dat noemen wij *de verbindende kracht*. Ga naar werkenbijvandoorne.nl om te zien of jouw unieke kracht bij ons past.

Voorwoord

Waarde lezer,

We leven in tijden waarin velen zich oprecht afvragen wat er mis is met de wereld. Momenteel gebeurt er bijzonder veel op de aardbol en het is af en toe even zoeken naar de beste reactie erop. Soms is negeren de beste optie, maar soms is het noodzakelijk om je publiekelijk uit te spreken tegen bepaalde gebeurtenissen.

Op 14 maart heeft Brandon Stanton, de man achter de welbekende *Humans of New York*-blog zich uitgesproken tegen Donald Trump. Hij stelt dat hij zich lange tijd bewust afzijdig heeft gehouden van de politiek, maar zo stelt hij ook: *'But I realize now that there is no correct time to oppose violence and prejudice. The time is always now. Because along with millions of Americans, I've come to realize that opposing you is no longer a political decision. It is a moral one.'*

Wanneer spreek je je uit tegen bepaalde gebeurtenissen? Met andere woorden: wanneer besteed je jouw (kostbare) tijd aan figuren die in wezen geen podium verdienen maar die een dergelijke invloed en gedachtegoed met zich meedragen dat het juist noodzakelijk is om dat podium in de schijnwerpers te zetten en de wereld te laten weten dat dit niet oké is?

We kunnen aandacht geven aan de lafaards die achter de terreuraanslagen in Brussel en vele andere steden ter wereld zaten, aan Trump, aan Boko Haram, en ga zo maar door. We kunnen aandacht geven aan allen die de wereld iets minder mooi maken. Zoals Stanton het heeft verwoord is het op gegeven moment een morele keuze om er iets van te zeggen.

Ander probleem is echter ook dat je je omwille van je eigen geestesgesteldheid niet met elke terreurdaad moet bezighouden. Zo zijn er op 23 maart in 2016 wereldwijd nog maar negen dagen aanslagloos gebleven. Momenteel staat het aantal dagen waarop een aanslag is gepleegd momenteel op 89% en het is dermate hoog dat ikzelf soms ook even geen zin meer heb in het nieuws. Hashtags als *#prayforparis* en *#jesuisbruxelles* geven een zeker medeleven aan, maar willen we dit altijd doen? Redenen te over om dat wel of niet te doen: zo goed als elke dag bezig zijn met terreur lijkt me niet gezond, maar anderen het gevoel geven dat hun verdriet en angst er niet toe doet is evenmin een goed alternatief. Dit weten we allemaal wel, maar hét antwoord en dé reactie erop is niet zo makkelijk gevonden.

Deze maand hebben vele redacteurs zich gebogen over de vraag hoe we er als maatschappij voor staan. Maurits Helmich schrijft deze maand over de betekenis van universele mensenrechten en stelt daarbij ook dat het noodzakelijk is om, bij gebrek aan een universele definitie, een (moreel) oordeel te kunnen vellen. Marthe Goudsmit behandelt de verhouding tussen het aantal mannen en vrouwen in de wetenschap en ook wordt er in deze NOVUM naar de overzeese maatschappij gekeken. Met het overlijden van opperrechter Antonin Scalia is er een waar spanningsveld ontstaan: want wie mag zijn opvolger benoemen? Tonko van Leeuwen schrijft over de houding van de partijen die hierin een rol spelen en ook Raphaël Donkersloot buigt zich over Amerikaanse perikelen. Hij gaat in gesprek met Fred Borch, voormalig hoofdaanklager van Guantánamo Bay.

Anne van Eck buigt zich over hele andere veranderingen en gaat in haar column in op de (technologische) ontwikkelingen in het juridische landschap, terwijl Mohammad Sharifi naar het Europeesrechtelijke verdedigingsbeginsel kijkt in verhouding tot de Nederlandse fiscale rechtsorde.

Ik wens u namens de redactie veel leesplezier!

Fatima Jarmohamed
Hoofdredacteur NOVUM

Één op de vijf hoogleraren aan de Leidse

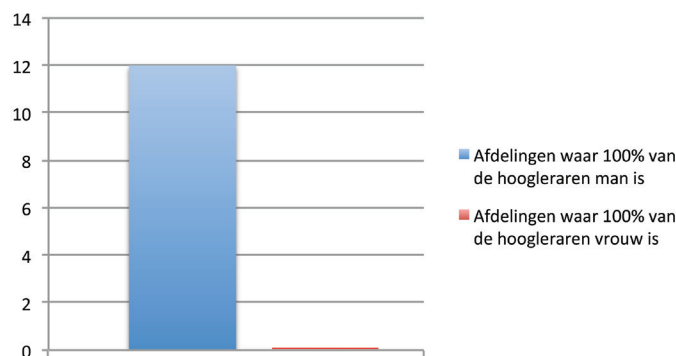
Het is bagger gesteld met kansen voor vrouwen in de

Op 5 maart 2016 was rector magnificus Carel Stolker in het NRC te bewonderen met een gele jas, gele stiletto's en een rood sjaaltje dat daarbij leuk afstak. Een gebloemde handtas maakte het geheel af. Wellicht is het van belang om daarbij te vermelden dat de rector magnificus deze kledingstukken niet zelf droeg – hij was in pak – maar dat hij als het ware door deze kleding neusde. “Deze mannen zijn op zoek naar vrouwen” kopte het artikel.¹ In het kader van Internationale Vrouwendag 2016 op 8 maart lieten de rectores magnifici van drie universiteiten zich afbeelden met een rek vol vrouwenkleding voor een collegezaal, bij wijze van gebrek aan werkelijke vrouwen. Hoewel het in Nederland vaak lijkt alsof mannen en vrouwen gelijk zijn en gelijk behandeld worden, valt er nog veel te verbeteren wanneer het op emancipatie aankomt. Daarvoor moet echter verder gekeken worden dan de oppervlakte.

“Op 12 van de 24 afdelingen die onze faculteit rijk is geen enkele vrouwelijke hoogleraar te vinden.”

Wanneer je op de rechtenfaculteit om je heen kijkt zie je niet op het eerste gezicht dat ook hier gelijkheid tussen mannen en vrouwen nog niet is bereikt. 56% van de studenten is vrouw, en je ziet er dan ook veel. Maar wie geeft het college? Er is een kans van 1 op 5 dat het een vrouwelijke hoogleraar betreft – en dat is bar weinig. Met 108 hoogleraren komt dat neer op een absoluut aantal van 22. Het vormt bij lange na geen afspiegeling van het percentage vrouwelijke studenten. Vrouwen zijn nog steeds ondervertegenwoordigd in het wetenschappelijk personeel binnen de faculteit. De redenering dat vrouwen nog niet zo lang een zo omvangrijk deel van de studenten uitmaken dat zij nog niet de kans gehad hebben om door te dringen tot de academische top gaat helaas niet op; er zijn meer dan genoeg vrouwen met hoogleraarpotentie, en de cijfers spreken tegen dat er sneller meer vrouwen in de top komen naarmate de tijd verstrijkt. Het groeitempo versnelt niet.² De *critical mass* (het aantal waarop een groep groot genoeg wordt geacht om op een structurele manier de interne politieke cultuur en het beleid te kunnen veranderen) van 30% vrouwelijke hoogleraren is op deze manier pas in 2033, dus over nog eens 15 jaar, bereikt. Pas in 2055 zal het percentage vrouwelijke hoogleraren op 50% liggen.

De vrouwelijke studenten vallen echter niet direct na hun studie af – er zijn immers veel vrouwen met hoogleraarpotentie, en die komen toch ergens vandaan.

Aan deze rechtenfaculteit geldt dat in maart 2016 maar liefst 60% van de promovendi vrouw is. Onder de promovendi zijn de vrouwen dus enigszins oververtegenwoordigd in vergelijking met de studenten. Zodra we echter een stap verder op de academische ladder klimmen is dit een heel ander verhaal. Slechts 47,9% van de universitair docenten is vrouw. Dit is een evenwichtigere verhouding dan die van de promovendi, en hoewel het betekent dat er relatief meer vrouwen afvallen bij de promotie naar universitair docent zit hier niet het grote probleem voor deze faculteit. Dat probleem wordt namelijk pas goed zichtbaar bij de volgende stap: van de universitair hoofddocenten is slechts 13,3% vrouw. Dit percentage is dan ook nog kleiner dan het percentage vrouwelijke hoogleraren, dat op 20,4% ligt. Dit fenomeen, dat er meer vrouwen dan mannen afvallen bij de beklimming van de hiërarchische ladder, wordt ook wel de *leaking pipeline* genoemd: er lekken vrouwen weg uit de wetenschap naarmate het traject vordert. Aan de Leidse rechtenfaculteit lekt die pipeline behoorlijk. Bovendien is er op 12 van de 24 afdelingen die onze faculteit rijk is geen enkele vrouwelijke hoogleraar te vinden, en hebben de afdelingen Notarieel recht en Rechtsfilosofie de twijfelachtige eer om geen enkele vrouw in het wetenschappelijke personeel te hebben. De afdelingen Immigratierecht, Encyclopedie van de rechtswetenschap, Rechtsgeschiedenis en Bedrijfswetenschappen blijft dit lot enkel bespaard door hun vrouwelijke promovendi.

“Notarieel recht en Rechtsfilosofie hebben de twijfelachtige eer om geen enkele vrouw in het wetenschappelijke personeel te hebben.”

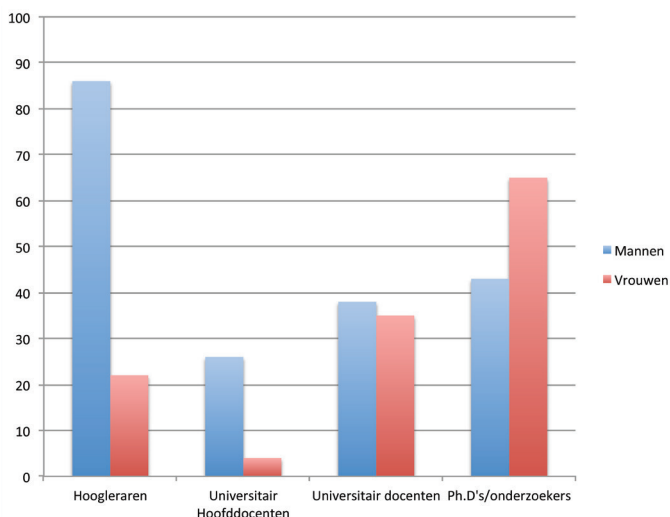
Voor het duidelijker in kaart brengen van de *leaking pipeline* is de Glazen Plafond Index (GPI) ontwikkeld: Wanneer de GPI groter is dan 1,0, dan is het percentage op het lagere niveau groter dan het percentage op het hogere niveau. Binnen de onze rechtenfaculteit zijn de

rechtenfaculteit is vrouw wetenschap, en verbetering is traag

Marthe Goudsmit

cijfers in maart 2016 als volgt: De GPI van promovendi op universitair docenten is 1,26. Landelijk was dat in 2014 1,2 en wij doen het dus iets slechter. De GPI voor universitair docenten op universitair hoofddocenten is 3,6 en is daarmee ronduit bagger te noemen, zelfs zonder de vergelijking met het landelijke GPI in 2014 dat op 1,4 lag. Het bizar lage aantal universitair hoofddocenten zorgt daarentegen voor een bovengemiddeld goede GPI van universitair hoofddocenten op hoogleraren: met 0,65 is dat een betere score dan de landelijke 1,5 uit 2014, al wordt deze veroorzaakt door de slechte score van de eerdere GPI. Wanneer we de GPI universitair docenten/hoogleraren direct zouden berekenen zouden we uitkomen op een GPI van 2,35, wat de zaken weer een realistischer perspectief brengt. Uit de nieuwste peiling van de Vereniging van Universiteiten (VSNU) en hun Wetenschappelijk Onderwijs Personeelsinformatie (WOPI) blijkt bovendien dat op 31 december 2014 22% van de hoogleraren aan juridische faculteiten vrouw was. Hoewel de Leidse rechtenfaculteit dus boven het landelijk gemiddelde zit wanneer universiteiten als geheel meegerekend worden, blijkt dat we het in vergelijking met andere rechtenfaculteiten toch niet zo goed doen: onze faculteit haalt het landelijk gemiddelde omlaag.

Geslacht per functie Leidse Rechtenfaculteit in absolute aantallen

De Stichting de Beauvoir maakte voordat deze fuseerde met het Landelijk Netwerk van Vrouwelijke Hoogleraren (LNVH) de Monitor Vrouwelijke Hoogleraren. Deze biedt inzicht in de actuele man-vrouwverhouding in de wetenschap, en verscheen voor het eerst in 2002. Dat jaar werd er gebruik gemaakt uit cijfers uit 2001, en werden er streefcijfers voor 2016 geformuleerd. Nu is dus het

moment bij uitstek om te reflecteren op die streefcijfers en de ontwikkeling van de man-vrouwverhouding in de wetenschap in de afgelopen 15 jaar.

Uit de Monitor van 2002 blijkt dat in 2001 in totaal 7,2% van de hoogleraren in Nederland vrouw was. 51,3% van de afgestudeerden was vrouw, en daarop werd het streefcijfer voor 2016 gebaseerd: in 2016 zou het percentage vrouwelijke hoogleraren in Nederland 51% moeten zijn.³ Dit streefcijfer is echter geformuleerd zonder enige houvast in de realiteit – nu we ons eenmaal in 2016 bevinden kunnen we concluderen dat het een hopeloos ambitieus cijfer was: het percentage vrouwelijke hoogleraren in Nederland ligt tegenwoordig op 17,1%. Daarmee is Nederland een van de slechtst presterende landen in de Europese Unie; we laten alleen Litouwen, Tsjechië en Cyprus achter ons.

“In 2001 waren er aan de Leidse rechtenfaculteit 2 vrouwelijke hoogleraren. Inmiddels zijn er 22 vrouwelijke hoogleraren aan de faculteit te vinden.”

Voor het cluster ‘Recht’ zijn in de Monitor 2002 de volgende cijfers terug te vinden: landelijk was 9,5% van de hoogleraren aan juridische faculteiten vrouw, terwijl 56,3% van de afstudeerders vrouw was. Het streefcijfer voor het cluster ‘Recht’ werd dan ook vastgesteld op 56%. Hoewel dit cijfer bij lange na niet behaald is, is er desalniettemin sprake van een verbetering. In 2001 waren er aan de Leidse rechtenfaculteit 2 vrouwelijke hoogleraren (in fte’s).⁴ Inmiddels zijn er 22 vrouwelijke hoogleraren aan de faculteit te vinden. In 15 jaar zijn er dus 20 bijgekomen. Dat is mooi – maar we zijn er nog niet.

Hoewel het percentage hoogleraren gegroeid is, is het percentage universitair hoofddocenten achtergebleven – dit betekent dat er een relatief kleine pool geschikte vrouwelijke kandidaten binnen de rechtenfaculteit te vinden zal zijn wanneer er een leerstoel vrij komt. Op die manier stagneert het percentage vrouwelijke hoogleraren wanneer er geen externen worden aangetrokken als er een leerstoel vrij komt, en het is dus van belang om in de gehele keten voor een goede verhouding te zorgen.

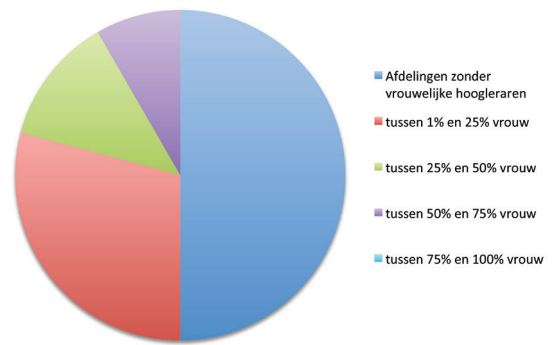
Tussen 2000 en 2008 ging volgens de Stichting de Beauvoir een kwart van het wetenschappelijk personeel met pensioen. Volgens de stichting was dan ook hét moment angebroken om een omslag te maken en meer vrouwen

aan te nemen. Vijftien jaar later moet geconcludeerd worden dat deze aanmoediging weinig effect gehad heeft. Er lekken nog steeds veel vrouwen weg bij het beklimmen van de academische ladder, terwijl er aan competente vrouwen geen gebrek is.

Wat een rol zou kunnen spelen bij deze lekkages is het feit dat er nog steeds veel vooroordelen bestaan rondom vrouwen in de wetenschap. Vrouwen worden door hun studenten minder bekwaam geacht dan hun mannelijke collega's, terwijl daarvoor geen aanleiding aantoonbare aanleiding is: "Reviews of male professors are more likely to include the words 'brilliant', 'intelligent' or 'smart', and far more likely to contain the word 'genius'. Meanwhile, women are more likely to be described as 'mean', 'harsh', 'unfair' or 'strict', and a lot more likely to be called 'annoying'."⁵ Ook vrouwelijke studenten krijgen te maken met discriminatie. Uit mijn eigen ervaringen het pareltje "Als je niet je naam boven je essay zet dan zie ik niet dat het door een vrouw geschreven is, en dan krijg je waarschijnlijk een beter cijfer." Het treurige aan dit verhaal is dat de opmerking van mijn toenmalige docent ondersteund wordt door wetenschappelijk onderzoek: vrouwen krijgen inderdaad lagere cijfers dan mannen, maar alleen wanneer bekend is dat het stuk door een vrouw geschreven is.⁶

"Als je niet je naam boven je essay zet dan zie ik niet dat het door een vrouw geschreven is, en dan krijg je waarschijnlijk een beter cijfer."

Een quotum of andere vormen van positieve discriminatie voor vrouwen in de wetenschap lijkt mij overigens zeer onwenselijk. Veelgehoorde kritiek op feministische onderwerpen is dat het vrouwen ten onrechte zou bevoordelen. Dit is echter niet het doel van feminisme – feminisme wil gelijke behandeling en gelijke kansen van en voor mannen en vrouwen bereiken. Het heeft niet te maken met een expliciete bevoordeling van vrouwen. De kritiek "ik wil niet beoordeeld worden op dat ik een vrouw ben, maar om wat ik kan" die (door vrouwen) op feminisme geuit wordt, is dan ook een voorbeeld van onbegrip over de inhoud van feminisme. Dat is van belang, omdat feminisme vaak als een erg vies woord gezien wordt, terwijl het streven naar een gelijke verhouding mannen en vrouwen in academische functies bij uitstek een feministisch thema is. Voor vrouwen komt dat neer op 'behandeld worden om wat je kunt, *ondanks* het feit dat je een vrouw bent'. Wanneer er een quotum voor vrouwelijke hoogleraren ingesteld zou worden, zou dat niet alleen schadelijk zijn voor de academische vrijheid, maar bovendien kan er in dat geval een situatie ontstaan waarbij een competentere man het onderspit moet delven ten faveure van een vrouw, *omdat* ze een vrouw is. Dit benadeelt niet alleen mogelijkwerwijs het niveau van de wetenschap, het zou vrouwelijke hoogleraren ondermijnen in de mate waarin zij serieus genomen worden. Een quotum is dus geen goede oplossing. Te allen tijde dient de meest geschikte persoon voor een functie de baan krijgen. Het is een kwestie van het doorprikken van onbewuste vooroordelen en wegwerken van onderhuidse

discriminatie die ervoor moet zorgen dat er meer vrouwen aan de academische top komen. Niet omdat het vrouwen zijn, maar omdat ze de meest geschikte persoon voor de functie zijn, ondanks het feit dat ze vrouwen zijn.

Men moet zich bewust zijn van het feit dat vrouwen vaak onbewust benadeeld worden bij het vergeven van baantjes. De academische hiërarchie laat vrouwen nog steeds maar mondjesmaat tot de top toe. Athena's Angels weten dat mooi te illustreren met de actie waarbij er vanaf 8 maart 2016 een maand lang 99 portretten van vrouwelijke hoogleraren in de Senaatskamer in het Academieggebouw hangen, in plaats van de gebruikelijke 117 portretten van mannelijke hoogleraren en één portret van een vrouwelijke hoogleraar.⁷ Dergelijke acties lossen het probleem van een langzaam stijgend percentage vrouwelijke hoogleraren uiteraard niet op. Het is echter noodzakelijk dat vrouwen serieus genomen worden als academicus om door te dringen tot de academische top, en daarvoor moeten vrouwen in de wetenschap *zichtbaar* zijn. Tot het moment dat de *critical mass* van 30% vrouwelijke hoogleraren bereikt is, zullen vrouwen het vooral kunnen maken wanneer mannen hen de kans geven.

"Het komt neer op 'beoordeeld worden om wat je kunt, *ondanks* het feit dat je een vrouw bent, niet *omdat* je een vrouw bent'."

We moeten een situatie creëren die faciliteert dat erkend kan worden dat een vrouw een bepaalde functie moet krijgen omdat zij de meest geschikte persoon voor de functie is. Dit inzicht komt nu vaak niet tot stand door sluimerende vooroordelen over vrouwen en onderhuidse discriminatie. Wanneer dat eenmaal doordringt tot de academici die tot noch toe toch vooral de mannen aanstelden zouden er meer vrouwen door moeten kunnen dringen tot de academische top. Bij die gelijkheidsstrijd ligt nu de uitdaging. **N**

1. Ellen de Bruin, "Deze mannen zijn op zoek naar vrouwen", *NRC Handelsblad*, 5 maart 2016.
2. Monitor Vrouwelijke Hoogleraren 2015, p. 15.
3. Monitor Vrouwelijke Hoogleraren 2002, p. 2.
4. VSNU/WOPI 2002.
5. Laura Bates, "Female academics face huge sexist bias – no wonder there are so few of them", *The Guardian*, 13 februari 2015.
6. John Timmer, "Give teachers a physics test from a woman and they'll give her worse grades", *Ars Technica*, 13 januari 2016.
7. Angels in Action, *Ruimte voor Vrouwen*/http://www.athenasangels.nl/angels-in-action/51-ruimte-voor-vrouwen

De juridische (r)evolutie

Anne van Eck

Technologie heeft de mens geholpen sneller en verder te gaan, en in het geval van Neil Armstrong zelfs tot de maan. Het bracht ons dingen waarvan werd gedacht dat het ondenkbaar was – maar niet altijd ten goede van de mens. In de tweede industriële revolutie was het juist de technologie die zorgde voor een enorme toename van de werkloosheid. De automatisering trof vooral de ambachtelijke industrie terwijl de juridische dienstverlening ongeschonden bleef. Tot nu toe dan. Al een tijd wordt gesproken over de vierde technologische revolutie, voortbouwend op de digitale revolutie. Is dit de revolutie die de juridische dienstverlening wél om ver gaat schoppen? Staat de advocatuur op het punt om ‘uberized’ te worden? Of is het een beroep dat te allen tijde zal blijven bestaan?

Buzzwoorden als ‘Internet Of Things’, ‘Artificial Intelligence’ en ‘Disruption’ vliegen je heden ten dage om de oren. Het Landelijk Juridisch Jaarcongres had als onderwerp de *T-shaped lawyer*, de jurist die niet alleen diepgaande juridische kennis heeft, maar ook meer algemene kennis en vaardigheden. Ook zet de ‘Legal Tech’, het gebruik maken van technologie in de juridische dienstverlening, voet aan wal. Ook onze eigen universiteit legt hier een nadruk op door het oprichten van het Centrum voor Ondernemerschap en Innovatie.¹

Een deel van de startups in ‘Legal Tech’ richt zich het verhogen van de productiviteit en efficiëntie. *Due diligences* worden tegenwoordig bijna alleen nog maar gedaan door software, wat niet alleen de efficiëntie bevordert maar ook de kwaliteit. Maar heeft de advocatuur wel behoefte aan het verhogen van de efficiëntie? Al jaren berust het traditionele verdienmodel in de advocatuur op het ‘uurtje-factuurteje’. Waarom zou je efficiënter willen werken als je toch elk uur kan schrijven? Toch lijkt de klant omwille van transparantie steeds vaker te vragen naar ‘fixed fees’. Advocatenkantoren worden gedwongen te bedenken of er geleverd wordt wat de klant echt wil – om als kantoor na te denken over het veranderen van het businessmodel is al een innovatie te noemen.

De juridische wereld lijkt nog niet echt open te staan voor de mogelijkheden van de technologie en vernieuwingen. Niet ten minste omdat de advocatuur altijd één van de meest succesvolle bedrijfstakken is geweest die weinig vernieuwing behoefde. Bovendien zit het ook een beetje in de aard van het beestje; advocaten bevinden zich in een traditionele sector waarin men het vak uitoefent zoals het al jaren wordt gedaan en dus missen ze een bepaalde veranderdrift. Eén van de grootste obstakels voor innovatie

is dan ook het advocatenvak zelf. Advocaten zijn per definitie risicomijdend en analyseren dingen constant op eventuele fouten en risico’s. Innovatie brengt daarentegen juist investeringen en risico’s met zich. Bovendien denken partners vaak ‘het zal mijn tijd wel duren’. In een maatschap gaan investeringen ten koste van de pensioenvoorziening van de partners en zij zijn juist degenen die in moeten stemmen met de innovaties.

Dit biedt kansen voor de *disruptors*, de ontwrichters. Innovatieve werkmethode kunnen ontwrichtend werken en de gevestigde orde omver werpen. Dit komt vooral van bedrijven buiten de advocatenkantoren om. Klanten hebben het steeds meer voor het kiezen en weten beter wat ze willen. Zo kun je via bijvoorbeeld overeenkomsten.nl en vraagdenotaris.nl goedkoop een overeenkomst of akte verkrijgen zonder dat hier een advocaat/notaris aan te pas komt. Maar ook binnen de grote ondernemingen zie je de *disruption*. Bedrijfsjuristen kunnen nu met software zelf hun *due diligence* doen, en hebben er geen advocatenkantoor meer voor nodig.

Door deze *disruptors* kunnen advocaten klanten gaan verliezen, als zij geen actie ondernemen. Dan heb je ook nog de computer ROSS, gebaseerd op IBM’s Watson. Nu zit de computer op het niveau van een goede rechtenstudent, over een paar jaar zal het op het niveau van een advocaat-stagiaire zitten. Wordt de technologie in de juridische dienstverlening niet onderschat? De heersende trend lijkt toch dat men inderdaad verwacht dat het ‘saai’ werk wordt gedaan door computers.² Maar dat een computer nooit het werk van een partner over gaat nemen, is bijna iedereen het over eens.³ Belangrijke delen van de dienstverlening zullen in de toekomst inderdaad worden vervangen door de technologie. Maar een computer kan nooit het persoon-/cliëntafgestemde begrip, de onderhandelingsvaardigheden en de kennis van een cultuur in een branche overnemen.⁴ Uiteindelijk heeft de partner namelijk de toegevoegde waarde van een mens: een computer is geen mens en zal dat ook nooit worden. De combinatie tussen die menselijke vaardigheden en wat de technologie ons biedt is goud. Het was altijd nog Neil Armstrong zelf die de eerste stap zette op de maan, maar de technologie bracht hem er naartoe. **N**

1. <https://www.universiteitleiden.nl/rechtsgeleerdheid/instituut-voor-fiscale-en-economische-vakken/bedrijfswetenschappen/center-for-entrepreneurship-and-innovation>

2. <http://www.advocatie.nl/steeds-meer-managing-partners-geloven-watson-gaat-jonge-advocaten-vervangen>

3. <http://www.baliebulletin.nl/de-stelling-advocaten-vervangen-door-computers/>

4. <http://www.baliebulletin.nl/de-stelling-advocaten-vervangen-door-computers/>

De strijd om het en de tegenstrijdige insteek

Op 13 februari jl. kregen de al onconventionele Amerikaanse presidentsverkiezingen een extra wending: het overlijden van Antonin Scalia. Na bijna drie decennia *on the bench* zal nu een van de smaakmakers van het Hooggerechtshof vervangen moeten worden. Er is zelfs een wetenschappelijke studie aan gewijd om te bepalen dat Scalia de grappigste rechter was, dus de lat ligt hoog.¹ President Obama heeft ondertussen iemand genomineerd – de degelijke en wellicht ietwat saaie Merrick Garland – maar de Republikeinen piekeren er niet over om ook maar iemand te overwegen, laat staan goed te keuren, voordat er een nieuwe president is in januari 2017. Wat is er precies aan de hand en vooral: wat klopt er niet aan de houding van de Republikeinen?

Het Federale Hooggerechtshof: verlengstuk van de politiek

Het Federale Hooggerechtshof van de Verenigde Staten is, in tegenstelling tot het ideaal, langzamerhand een politiek orgaan geworden. Onder andere benoemd voor het leven om zo onafhankelijk mogelijk te functioneren, ondanks alles blijkt het toch zo dat de conservatieve dan wel progressieve houding van de verschillende rechters terug te leiden is naar de president die hem of haar nomineerde. De mogelijkheid om als president iemand te nomineren is dan ook niet vanzelfsprekend – Jimmy Carter heeft bijvoorbeeld niemand kunnen nomineren – en geeft een president de mogelijkheid om invloed uit te oefenen die verder strekt dan zijn eigen termijn als staatshoofd. Nogmaals: niet hoe je idealiter het Hooggerechtshof wil laten functioneren, maar dit is nu eenmaal de realiteit. Waar in de jaren 1801-1940 minder dan 2 procent van alle beslissingen van het hof met een meerderheid van 5-4 waren, sinds 1986 is dat meer dan 20 procent – en bijna elke keer met een *partisan split* en een enkele *swing-vote*.²

“De nominatie van een rechter geeft een president de mogelijkheid om invloed uit te oefenen die verder strekt dan zijn eigen termijn als staatshoofd.”

Er staat dus veel op het spel; met een iets andere samenstelling had ‘Obamacare’ het waarschijnlijk niet overleefd (*National Federation of Independent Business v. Sebelius*) of hadden de campagnes momenteel gaande er heel anders uitgezien (*Citizens United v. FEC*); beiden recente zaken met een enorme invloed op de Amerikaanse

samenleving die beslist zijn met de kleinst mogelijke meerderheid in het Hooggerechtshof. Wat betreft Antonin Scalia: die zat altijd ferm aan de conservatieve (Republikeinse) kant van beslissingen.

Het probleem Scalia

Scalia was allesbehalve een *swing-vote*. Als een van de conservatievere rechters van het hof stond hij bekend om zijn *originalist* interpretatie van de grondwet. De grondwet, aldus Scalia, is geen levend document. Het dient uitgelegd te worden zoals de auteurs, de *Founding Fathers*, het hadden bedoeld en leent zich niet voor juridisch activisme. Zo stelde hij bijvoorbeeld in een afwijkende mening in de abortuszaak *Planned Parenthood v. Casey* (door velen gezien als de opvolger van *Roe v. Wade*): “*The permissibility of abortion, and the limitations upon it, are to be resolved like most important questions in our democracy: by citizens trying to persuade one another and then voting.*”

“Zelfs de momenteel genomineerde consensus-kandidaat Garland zal ervoor zorgen dat de ideologische en politieke balans van het hof naar links opschuift.”

Het verlies van Scalia en zijn weigering om de grondwet te zien in het licht van een veranderende samenleving is dus een redelijke aderslating voor conservatieve Republikeinen. Zelfs de consensus-kandidaat Garland die momenteel genomineerd is zal ervoor zorgen dat de ideologische en politieke balans van het hof naar links opschuift. En dus hebben de Republikeinen via hun meerderheid in de Senaat besloten: we doen helemaal niks tot er een nieuwe president is.

Ideologische acrobatiek

“*Justice Scalia was an American hero. We owe it to him, & the Nation, for the Senate to ensure that the next President names his replacement,*” twitterde presidentskandidaat Ted Cruz zodra hij hoorde van Scalia’s overlijden. Cruz, wellicht vergelijkbaar met Scalia, staat bekend om zijn liefde voor de grondwet en zijn voorvechtersrol om die zo authentiek mogelijk toe te passen en te interpreteren. Cruz en bijna al zijn collega Republikeinse senatoren zijn nu echter van mening dat ‘het volk’ zich moet kunnen uitspreken over wie Scalia moet opvolgen door middel van de verkiezingen in november – de nieuwe rechter wordt immers genomineerd door de president en goedgekeurd door de Senaat.

Hooggerechtshof van de Republikeinen

Tonko van Leeuwen

Wat ze in feite zeggen is natuurlijk: wij gaan ervan uit dat we in november winnen en dan kan een Republikeinse president een degelijke conservatieve rechter nomineren die de grondwet interpreteert met de blik naar achteren in plaats van naar voren zodat wij niet in de voorzienbare toekomst kansloos zijn in het blokkeren van progressieve wetgeving via het hof.

Maar wat gebeurt er als we de houding van de Republikeinen toetsen aan de grondwet zoals die van origine bedoeld was? De *originalist* houding van Scalia zo geliefd door de Republikeinen, versus de claim van diezelfde Republikeinen dat het volk zich zou moeten kunnen uitlaten over wie de volgende Hooggerechtshof rechter wordt.

“De directe stem van het volk in wie er plaats mag nemen als rechter in het Hooggerechtshof is ver te zoeken.”

Artikel 1 lid 3 van de Amerikaanse grondwet stelt: *The Senate of the United States shall be composed of two Senators from each State, chosen by the Legislature thereof, for six Years; and each Senator shall have one Vote.* Niet het volk maar de wetgevende macht van elke staat moet bepalen wie senator wordt. Pas in 1913, door middel van de *Seventeenth Amendment*, zullen senators direct verkozen worden door de inwoners van de staten. Vergelijkbaar met betrekking tot het kiezen van een president, luidt Artikel 2 lid 1 als volgt: *Each State shall appoint, in such Manner as the Legislature thereof may direct, a Number of Electors[.]* Deze kiesmannen zullen vervolgens de volgende president en vicepresident kiezen, niet het volk.

Er is dus sprake van een indirect-verkozen president die een kandidaat-rechter mag nomineren en die vervolgens goedgekeurd worden door een indirect-verkozen Senaat. De directe stem van het volk in wie er plaats mag nemen als rechter

in het Hooggerechtshof is ver te zoeken.

Destijds is er door de *Founding Fathers* ook doelbewust gekozen voor de Senaat en niet het Huis van Afgevaardigden, juist omdat de Senaat niet direct onderhevig was aan populariteit onder het volk van de leden, zoals Alexander Hamilton aangeeft in *Federalist No. 76*:

“To what purpose then require the co-operation of the Senate? I answer, that the necessity of their concurrence would have a powerful, though, in general, a silent operation. It would be an excellent check upon a spirit of favoritism in the President, and would tend greatly to prevent the appointment of unfit characters from [...] a view to popularity.”

“Minimale invloed van het volk, dat is wat de *Founding Fathers* voor ogen hadden.”

De Senaat een kandidaat laten goedkeuren om ervoor te zorgen dat de rechters van het Hooggerechtshof gekozen konden worden met minimale invloed van het volk, dat is wat de *Founding Fathers* voor ogen hadden. Maar om de nominatie van een rechter te bewerkstelligen die er net zo over denkt, doet de huidige Republikeinse partij momenteel precies het tegenovergestelde. Als dat geen goedkoop politiek obstructionisme is, dan weet ik het ook niet meer. **N**

1. Kopan, Tal. “Supreme Court, Now with More Humor!” POLITICO. 29 okt. 2013. Web.
2. Kuhn, David. “The Incredible Polarization and Politicization of the Supreme Court.” The Atlantic. 29 juni 2012. Web.

'Universele'

Wat betekent

De thematiek van (universele) mensenrechten is, of we het nu leuk vinden of niet, wederom onmiskenbaar actueel. Een in het oog springend voorbeeld hiervan vinden we natuurlijk terug in de vluchtelingenproblematiek. Hebben slachtoffers van humanitaire rampen 'recht' op fatsoenlijke opvang hier in Europa (of desnoods elders in bijvoorbeeld Turkije)? De argumenten vóór zijn overtuigend, maar die tegen misschien wel evenzeer. Kan een Unie waarvan de legitimiteit toch al onder druk staat zich de import van dergelijke grote groepen buitenlanders veroorloven? De aanslagen in Parijs en Brussel bevorderen de eendracht hieromtrent natuurlijk niet, maar het duidelijkste mensenrechtendebat dienaangaande kan misschien nog wel worden gevonden na het aanrandingsincident in Keulen. "*Cologne has shown us the clash of civilisations is a critical issue*", stelt journalist en politiek activist Carol Hunt.¹ Zij opinieert verder: "*Instead of defending our borders, we need to start defending our values; the Enlightenment ideals of universal human rights that make Europe that safe place of freedom refugees want to reach.*"

Nu kent elk argument talloze achilleshielen; zo ongetwijfeld ook dat van Hunt. Het is dan ook al snel aantrekkelijk om 'goedkoop' commentaar te leveren. We zouden bijvoorbeeld kunnen opmerken dat het erg ironisch is dat "*universal human rights*" volgens haar stammen uit de Verlichting, een betrekkelijk korte periode in de geschiedenis van precies dié specifieke cultuur waarin wij op zijn gegroeid. Dit artikel zal echter pogen aan dit soort (meer speelse) retoriek voorbij te gaan. In plaats daarvan beoogt het een analyse van de *structuur* van het mensenrechtenargument te verschaffen. Meer specifiek zal dit artikel zich richten op een vraag waarop het antwoord nog altijd in de nevelen gehuld schijnt: *wat betekent het te stellen dat mensenrechten 'universeel' zijn?* Ik schets drie mogelijke perspectieven, en voorzie de lezer bovendien telkens van het naar mijn idee relevante kritische kader.

De empirische benadering: universaliteit als intersubjectiviteit

Een mogelijke manier om mensenrechten te verdedigen is om te zeggen dat zij *inhoudelijk onoverkomelijk* zijn. Dat zij, met andere woorden, een noodzakelijk deel van de menselijke conditie zijn. Een dergelijke positie lijkt door de Amerikaanse politica en presidentskandidaat Hillary Clinton te worden ingenomen:

*[V]iolence toward women isn't cultural; it's criminal. (...) [C]aring for others is an expression of what it means to be fully human. It is because the human experience is universal that human rights are universal and cut across all religions and cultures.*²

Het schijnt dat Clinton de term 'vrouwonvriendelijke cultuur' een *contradictio in terminis* zou vinden. Een betoog dat tot die conclusie strekt is natuurlijk al snel wat gewrongen; bovendien ontnemt dergelijk definiëren ons effectief de mogelijkheid tot cultuurkritiek. Laten wij dat echter even naast ons neerleggen om te kijken naar de kern van haar betoog: "*[H]uman experience is universal that human rights are universal and cut across all religions and cultures.*" De meest eerlijke lezing van wat Clinton zegt impliceert denk ik een empirische bewering: dat menselijk samenleven *noodzakelijkerwijs* bepaalde (universele) waarden met zich meebrengt.

Niet alleen is de bovenstaande gedachte naar redelijke definities simpelweg feitelijk onjuist (slavernij, vrouwenonderdrukking, kannibalisme; de wereldgeschiedenis is hen niet vreemd), ook is zij naar mijn idee weinig bruikbaar. Is de functie van mensenrechten nu niet juist om (universele) cultuurkritiek te geven? Zo ja, dan kan haar grondslag *nu juist niet* gelegen zijn in een soort impliciete consensus. Een laatste reddingsboei voor de 'empirische benadering' zou eventueel de bewering zijn dat iedereen *eigenlijk* een aanhanger van mensenrechten is (ook al lijkt dat soms schijnbaar anders). Hoe dat bewezen zou kunnen worden, is mij echter een raadsel.

"Is de functie van mensenrechten nu niet juist om cultuurkritiek te geven? Zo ja, dan kan haar grondslag nu juist niet gelegen zijn in een soort impliciete consensus."

De naturrechtelijke benadering: universaliteit als objectiviteit

"We hold these truths to be self-evident, that all men (...) are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness". De meer belezen jurist en wereldburger kent deze passage natuurlijk; zij stamt uit de Amerikaanse *Declaration of Independence* van 1776. Veel minder hoge ogen gooit denk ik ons eigen *Plakkaat van Verlatingshe* (1581):

[V]olghende de wet der natueren, tot beschermenisse ende bewaernisse van onsen ende den andere landtsaten rechten, privilegien, oude hercomen ende vryheden van ons vaderlant, van het leven ende eere

Mensenrechten

dat eigenlijk?

Maurits Helmich

van onse huysvrouwen, kinderen ende nacomelingen, opdat se niet en souden vallen in de slavernye van de Spaegnaerden, verlatende met rechte den Coninc van Spaegnien.

“De Spaanse koning kan rechtmatig worden afgefallen nu hij de (natuurlijke) rechten en vrijheden van het land en het volk niet eerbiedigt.”

Waar de *Declaration of Independence* de (filosofische) legitimering is van het onafhankelijke Amerikaanse staatsgezag, vervulde het *Plakkaat van Verlatinghe* bij ons die functie. Naar hedendaags taalgebruik: de Spaanse koning kan rechtmatig worden afgefallen nu hij de (natuurlijke) rechten en vrijheden van het land en het volk niet eerbiedigt. Met andere woorden: het staatsgezag heeft slechts beperkte speelruimte. Overschrijdt het deze, dan mag het omver worden geworpen. De gedachte dat bepaalde rechten ‘bovenjuridisch’ zijn ligt zonder twijfel ook ten grondslag aan de *Universal Declaration of Human Rights* van 1948 (getuige alleen al de naam): “*recognition of the inherent dignity and of the equal and inalienable rights of all members of the human family is the foundation of freedom, justice and peace in the world*”.

Net als de empirische benadering veronderstelt de natuurrechtelijke benadering een zekere vanzelfsprekendheid. In tegenstelling tot de intersubjectieve visie uit de vorige paragraaf is zij

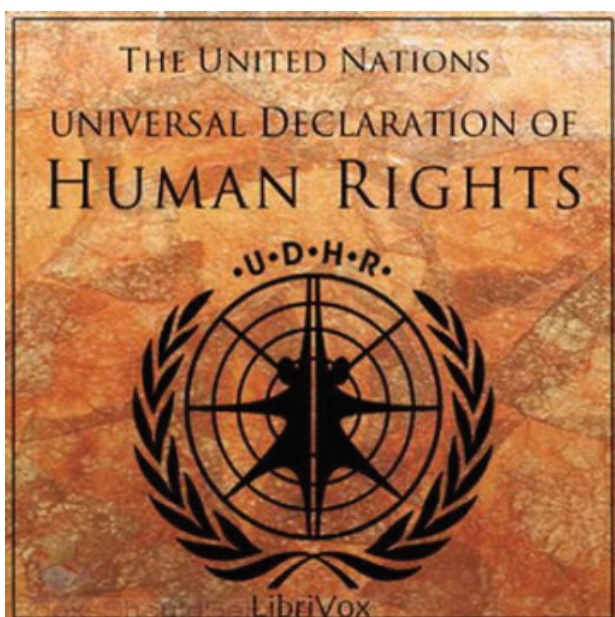
(strikt genomen) echter niet gebaseerd op een vorm van consensus, maar eerder op een ontologie: sommige rechten *bestaan* gewoon. Dat biedt oplossingen wanneer er sprake is van strijdigheid tussen plaatselijk recht (en plaatselijke moraal) en mensenrecht: de hogere norm gaat voor, want zij is ‘onvervreemdbaar’. Beter kijkend schijnt de natuurrechtelijke visie echter in een vrij letterlijke zin ‘uit de lucht gegrepen’. Een select aantal rechten wordt gepostuleerd; het bestaan ervan wordt aangenomen. Het probleem is dat de vaagheid, willekeur en historische bepaaldheid ervan moeilijk kan worden ontkend. Dat komt de overtuigingskracht van het argument bepaaldelijk niet ten goede. “De partij die zich beroept op rechtsgevolgen van door haar gestelde feiten of rechten, draagt de bewijslast van die feiten of rechten”, leest artikel 150 van ons Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Het artikel geeft vorm aan een beginsel dat misschien nog wel dieper gaat dan de mensenrechten zelf: wie stelt moet bewijzen. Bestaan er ‘objectieve’ mensenrechten? Laat het bewijsmateriaal maar zien dan!

“Bestaan er ‘objectieve’ mensenrechten? Laat het bewijsmateriaal maar zien dan!”

De internationaalrechtelijke benadering: universaliteit als juridisch begrip

Het bovenstaande probleem van de onbewijsbaarheid van het bestaan van mensenrechten is (gelukkigierwijs of niet) in de loop van de vorige eeuw tot op zekere hoogte verworden tot een schijnprobleem. De eerder aangehaalde Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens en diverse verdragen hebben het mensenrecht voor een groot deel tot geldig internationaal (gewoonte) recht gemaakt. Dat dit proces echter niet over rozen gaat, leert een hierop volgend voorbeeld aangaande de (politieke) situatie in Maleisië.

“*Malaysia’s highest court has upheld a five-year prison sentence for opposition leader Anwar Ibrahim on a sodomy charge in a controversial decision that will crush the political ambitions of the man and the movement who pose the most viable threat to the government’s rule.*” Zo berichtte *The Guardian* in februari 2015.³ De veroordeling van een oppositieleider doet elke politieke-mensenrechtenjurist al fronsen, maar zeker als dit op basis van sodomiewetten geschiedt. Toch is dat in Maleisië dus gaande. “*Malaysia’s conviction of Anwar Ibrahim was politically motivated, and he’s already suffered through a year in prison from this travesty of justice*”, stelt Philip Robertson van *Human Rights Watch*.⁴ Een over de situatie publicerende

cartoonist werd opgepakt –⁵ net als Anwar's dochter overigens, die zich tijdens een protestdemonstratie over de situatie had uitgesproken.⁶ Alles wijst er dus op dat Maleisië het niet zo nauw neemt met het internationale mensenrecht. De Maleisische minister-president Najib Razak lijkt er echter niet mee te zitten: *“Although universal human rights have been defined, we still define human rights in the country in the context of Islam and the Shariah.”*⁷ Shamini Darshni, *executive director* van *Amnesty International Malaysia*, protesteert:

*We seek to remind Prime Minister Najib that Malaysia has already subscribed to the spirit, substance and norms contained in the Universal Declaration of Human Rights (UDHR) when Malaysia became a member of the United Nations in 1957. The principles of the UDHR are universally accepted principles of customary and international human rights law.*⁸

Een cynisch antwoord op het bovenstaande is veel gehoord (maar daarom niet minder legitiem): is mensenrecht nu werkelijk zo *“universally accepted”*, of eerder een westers exportproduct? De Russische *law professor* Vesselin Popovski is het niet met dit bezwaar eens: *“Human rights are universal, not western. In every village and town in the world, human rights has its significance. In fact, the human rights became universal post the World War II.”*⁹

Wat interessant is aan het commentaar van Popovski is dat hij blijkbaar geen bezwaar heeft tegen de gedachte dat iets op een bepaald historisch moment ‘universeel’ kan worden (en het dit dus niet altijd is geweest). Het getuigt van een (sterk juridisch getinte) insteek die ik ‘positivistisch-universalistisch’ zou willen noemen: gisteren was mensenrecht nog niet universeel van aard, vandaag wel. (Morgen zou het overigens weer kunnen van niet.) Het wordt allemaal bepaald door hoe de relevante autoriteiten op internationaalrechtelijk gebied er *op dit moment* tegenaan kijken. Het is een nuchter (en eerlijk gezegd verfrissend) perspectief op het mensenrecht. Toch blijft één vraag staan: wordt het woord ‘universeel’ hier dan niet in een geperverteerde zin gebruikt?

“Het getuigt van een (sterk juridisch getinte) insteek die ik ‘positivistisch-universalistisch’ zou willen noemen: gisteren was mensenrecht nog niet universeel van aard, vandaag wel.”

Besluit

In dit stuk heb ik drie benaderingen van geschetst omtrent wat ‘universeel’ mensenrechten zouden kunnen inhouden: de empirische, de natuurrechtelijke en de internationaalrechtelijke. De eerste twee perspectieven, zo zagen we, geven ons eigenlijk geen bevredigend antwoord op interculturele problematiek. De intersubjectieve (empirische) benadering laat het afweten *zodra* er een verschil in moreel referentiekader optreedt (tenzij, zo noemde ik al, we een manier vinden op te beargumenteren dat iedereen het *eigenlijk* met de mensenrechten eens is).

De objectieve (natuurrechtelijke) mensenrechtengedachte kampt met bewijsproblemen. Natuurrechtsleer is een reliek van religieuze tijden, zo zou men kunnen beargumenteren, toen nog gemeend werd dat wij door een godheid met bepaalde rechten ‘begiftigd’ waren. Tot slot: hoe zit het dan met de internationaalrechtelijke benadering? Kan die ons verlossing schenken? Ook dat is zeer twijfelachtig. Ten eerste, het veelgemaakte (cynische) punt: is die internationaal ‘instemming’ die aan het internationale mensenrecht ten grondslag ligt wel écht een vorm van instemming? Ten tweede: wie zegt dat het opleggen van normen ooit gerechtvaardigd kan zijn op basis van (internationaal) recht *alleen*? Dat recht heeft een legitimering nodig – en dan kom je al snel weer uit bij één van de twee andere benaderingen. Zo is de cirkel rond: we zijn terug bij de oude kloof tussen het relativisme en het universalisme. Het eerste antwoord voelt onbevredigend, het tweede als zelfbedrog.

“Toch blijft één vraag staan: wordt het woord ‘universeel’ hier niet in een geperverteerde zin gebruikt?”

Laat ik afsluiten met een persoonlijke overtuiging: we moeten uiteindelijk wel *kiezen*. We kunnen niet ons leven achteroverleunend spenderen zonder enig moreel oordeel te vellen. De vraag is echter waarom dat op basis van een notie van ‘universeel mensenrecht’ zou moeten. Kunnen we niet gewoon terug naar ‘de menselijkheid’. Naar ons gezonde ‘morele verstand’ zonder al die franje? Dat zou misschien tegenover onszelf, en tegenover de rest van de wereld, een stuk eerlijker zijn. **N**

1. C. Hunt, ‘Cologne has shown us the clash of civilisations is a critical issue. It’s time we started defending our women, our LGBT people and our hard-won Western freedoms and ideals’ (sic), *Independent* 11 januari 2016.
2. H.R. Clinton, ‘Remarks in Recognition of International Human Rights Day’, 6 december 2011. Gepubliceerd op <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/12/178368.htm>.
3. B. Doherty, ‘Anwar Ibrahim guilty in sodomy case’, *The Guardian* 10 februari 2015.
4. ‘Malaysia: End Anwar Ibrahim Incarceration. Imprisonment of Opposition Leader Makes Mockery of Claims of Democracy’, *Human Rights Watch* 8 februari 2016. Zie <https://www.hrw.org/news/2016/02/08/malaysia-end-anwar-ibrahim-incarceration>.
5. ‘Malaysian cartoonist Zunar arrested for criticising Anwar Ibrahim ruling’, *The Guardian* 11 februari 2015.
6. ‘Anwar Ibrahim’s daughter arrested in latest move against Malaysian opposition’, *The Guardian* 17 maart 2015.
7. Y. Tzu Ging, ‘Quit UN if not keen to defend human rights for all, watchdog tells Putrajaya’, *Malay Mail Online* 18 augustus 2015. Zie <http://www.themalaymailonline.com/malaysia/article/quit-un-if-not-keen-to-defend-human-rights-for-all-watchdog-tells-putrajaya>.
8. ‘Human rights principles universal, not open for negotiation — Amnesty International’, *Malay Mail Online* 18 augustus 2015. Zie <http://www.themalaymailonline.com/what-you-think/article/human-rights-principles-universal-not-open-for-negotiation-amnesty-internat>.
9. ‘20 Percent of Police Force Criminals: SHRC Chief’, *The New Indian Express* 22 maart 2016.

Faculteitszaken

Een overdraagbaar lesje van de Senegalezen

Birgül Açıksöz

Birgül Açıksöz is dit studiejaar ('15-'16) de assessor (student-lid) van het faculteitsbestuur van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Zij behartigt de belangen van de studenten binnen het faculteitsbestuur op het gebied van onderwijs, organisatie en onderzoek.

**Adres: Steenschuur 25, kamer B.4.38,
2311 ES Leiden**

Telefoon: 071 527 7621

E-mail: assessor@law.leidenuniv.nl

Spreekuur op woensdag van 09.00 tot 10.00 uur

Voor het eerst in mijn studieloopbaan heb ik mogen zeggen dat ik voorjaarsvakantie heb gehad. Dit was een primeur en die diende optimaal benut te worden. Mijn voorjaarsvakantie kreeg plotseling een andere wending dan ik in gedachten had. Ik kreeg de kans om een bijzondere reis te maken waar ik veel levenslessen uit heb gehaald en nog altijd aan zal terugdenken. De vraag 'Waarom kom je niet mee, Birgül?' deed namelijk alle plannen plaats maken voor een reis naar Senegal. Deze vraag kwam van een goede vriendin, tevens wijkverpleegkundige, die samen met artsen, verpleegkundigen en vrijwilligers naar Senegal vertrok voor een medische missie. Ik hoefde geen seconde te twijfelen over dit aanbod, aangezien hiermee mijn kinderdroom in vervulling zou gaan.

“De meesten hadden in geen jaren een arts bezocht, maar waren wel chronisch ziek”

Mijn vlucht was geboekt, in rap tempo was er een groot bedrag aan donaties ingezameld in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag. Mailtjes waren verstuurd en het werk op bestuurlijk niveau was voorlopig afgerond. Ik was klaar voor vertrek. Eenmaal aangekomen in Dakar werd een werksysteem opgezet waar we ons gedurende de hulpactie strikt aan zouden houden. De eerste locatie van de medische consultatie was in een dorp Birkelane in de regio Kaolack. Bij aankomst werden wij warm welkom geheten door het hele dorp en de burgemeester van Kaolack. De ceremoniecommissie, bestaande uit de oudere vrouwen van het dorp, had hun mooiste kleren aangetrokken. Het was namelijk zowel voor hen als voor ons een speciale aangelegenheid. De ouderen lachten tevreden en enthousiast terwijl ze ons nieuwsgierig van top tot teen opnamen. Iedereen was er bij, van jong tot oud. De meesten hadden in geen jaren een arts bezocht, maar waren wel chronisch ziek. Met de hartelijke glimlach, het oogcontact en de handklop op de borst betuigden mensen hun dankbaarheid. We waren nog maar net aangekomen

en hadden nog niks gedaan. De kinderen hadden wellicht nooit eerder een blanke gezien. Ze bestudeerden mij met gefronste wenkbrauwen en deinsden terug als ik mijn hand uitreikte om hen een hand te geven. Toen ik met de jongste van hen foto's begon te maken, wisselde het nerveuze gegiechel de enthousiaste klopjes op mijn schouder om ook op de foto te komen af. Nu was ik omsingeld door kinderen die niet meer bij kwamen van het lachen toen ze zichzelf op het 'selfiescherm' zagen. Zo gauw als het kon streelden ze bestuderend over mijn hand, terwijl vergelijkende blikken snelle sprongen maakten tussen de donkere en de lichte huidskleur. De fascinatie was van de gezichten af te lezen. Ik was ook gefascineerd, niet door de huidskleur maar door de energie en de wil om te ontdekken van deze kinderen. In een fractie van tijd werd angst in die onschuldige harten vervangen door nieuwsgierigheid. Ik herinner me dat ik de kinderen in de ogen keek en in gedachte een monoloog voerde: Wat zou je willen worden, kind? Onderwijzer of misschien een onderzoeker? Ik had jouw pech kunnen hebben en jij mijn geluk. Ik kom het geluk met je delen, kind. Maar zelfs daar zit iets beschamends in, voor ons... voor mij.

“In een tijdperk waar pen en papier in onze collegebanken grotendeels vervangen zijn door laptops en iPads, is het belang van pen en papier als symbolen van onderwijs nogmaals tot in de kern van mijn ziel doordrongen.”

We hebben heel wat afgereisd en in vijf dagen 1100 patiënten geholpen. Wat mij het meest is bijgebleven is dat volwassenen blij waren met de medicijnen en de hulpgoederen. Kinderen daarentegen genoten met volle teugen van de aandacht die ze van ons kregen, terwijl ze kleding en schoenen in stilte aannamen. Schoolspullen waren wel erg populair. Schrijfgerei, als symbool van onderwijs en een beter toekomst, was voor hen belangrijk. Ook de oudsten van het dorp wilden niets anders dan pen en papier. De blijdschap in de ogen die wellicht veel hebben gezien, maar weinig hebben kunnen lezen, was en is nog steeds onbeschrijflijk. Geen enkele vorm van plezier is mij dermate waardevol geweest. In een tijdperk waar pen en papier in onze collegebanken grotendeels vervangen zijn door laptops en iPads, is het belang van pen en papier als symbolen van onderwijs nogmaals tot in de kern van mijn ziel doordrongen. Ik dacht dat ik hén zou helpen, maar zij hielpen mij. **N**

Het is alom bekend dat het werk van de rechter grotendeels normatief van aard is; hij moet invulling geven aan open normen, kiezen tussen rechtsregels, gewoonterecht vaststellen, enzovoort. Daarnaast is zijn taak af en toe wat eenvoudiger wanneer hij door middel van deductie bij een duidelijke wetstekst tot een conclusie komt. In dergelijke gevallen kan men spreken van een logische noodzakelijkheid, denk aan: “als Pieter vrijgezel is, dan is hij ongetrouwd”. Het idee, ondersteund door het logisch positivisme, houdt dat in gevallen van de tweede soort, de uitkomst bepaald wordt door de regel. In het gegeven voorbeeld is de regel de definitie of omschrijving van vrijgezel. Deze bepaaldheid van de noodzakelijkheid werd echter betwist door taalfilosoof Ludwig Wittgenstein, hij zag een grote mate van normativiteit welke verscholen ligt in het alledaags taalgebruik.¹

Als eerste dient er een onderscheid gemaakt te worden tussen noodzakelijkheden. Stellingen als “ $e = mc^2$ ” of “roken veroorzaakt kanker” kunnen als fysische noodzakelijkheden gecategoriseerd worden. Deze proposities zijn mogelijksterwijs onwaar en kunnen verworpen worden door tegengestelde ervaringen. Daarnaast zijn er logische noodzakelijkheden, zoals “alle materiële objecten nemen een plaats in ruimte”. De onwaarheid van dergelijke proposities is voor ons niet slechts onwaarschijnlijk maar volledig onvoorstelbaar. We kunnen goed voorstellen dat een roker geen kanker krijgt, of dat energie niet omgezet kan worden in massa maar hoe kan iemand zich inbeelden dat een fysiek object zich buiten de ruimte bevindt?

“Hoe kan iemand zich inbeelden dat een fysiek object zich buiten de ruimte bevindt?”

Volgens Wittgenstein ligt het verschil voor het gemaakte onderscheid in de rol die verschillende stellingen vervullen. Empirische proposities zeggen iets over de waarneembare toestand en kunnen zodoende een fysieke noodzakelijkheid verwerpen. Noodzakelijke proposities zeggen echter niets over wat noodzakelijk het geval is maar zijn uitingen van linguïstische conventies. Natuurlijk hebben beide soorten noodzakelijkheden in principe te maken met conventies in de zin dat de woorden waaruit ze bestaan (roken, ruimte, veroorzaakt, etc.) berusten op consensus.

Het element van de conventie beperkt zich bij fysische noodzakelijkheden in eerste instantie tot de categorisering

van de verschijningen, hoe uiteindelijk de wereld werkt blijft onafhankelijk van de benoeming: energie wordt omgezet in materie ($e = mc^2$). Daarnaast maakt de categorisering de empirische stellingen als verificaties of falsificaties van de fysische noodzakelijkheden mogelijk. Immers, de inbreng kan alleen begrepen worden binnen onze taal. Bij de logische noodzakelijkheden wordt echter het verband tussen verschijningen pas mogelijk door de linguïstische conventie. Er is, zoals Wittgenstein het zou uitleggen, een intern verband ontstaan tussen de begrippen materie en ruimte en eveneens tussen vrijgezel en ongetrouwd. Ik zal dit trachten duidelijk te maken aan de hand van een gebruikelijke tegenwerping.²

“Bij de logische noodzakelijkheden wordt het verband tussen verschijningen pas mogelijk door de linguïstische conventie.”

Wanneer men zou stellen dat er los van ons taalgebruik, en hoe je het ook wendt of keert, toch echt geen fysiek object buiten de ruimte kan bestaan, moet men zich het volgende bedenken: Het concept ruimte is bij zijn ontstaan afhankelijk gemaakt van ruimtelijke objecten, materie. Wanneer men uit de definitie van ruimte zou deduceren dat er geen fysiek object buiten kan zijn, is men in een cirkel gegaan. De stelling dat er geen materie buiten de ruimte kan bestaan, voegt zodoende niets toe aan de omschrijving van werkelijkheid, er wordt niets bewezen, of verder verklaard. Een dergelijke stelling is niet meer dan de bevestiging van de manier waarop we hebben besloten de wereld in te delen. Het is zodoende niet zozeer dat de tegenwerping niet klopt, hij moet voor ons immers kloppen, maar dit komt uitsluitend door de gefabriceerde interne connectie tussen materie en ruimte.

“De stelling dat er geen materie buiten de ruimte kan bestaan, voegt niets toe aan de omschrijving van werkelijkheid, er wordt niets bewezen, of verder verklaard.”

Tot zover heb ik voornamelijk duidelijk gemaakt wat een logische noodzakelijkheid niet is, namelijk een omschrijving van iets werkelijks; maar eveneens heb ik laten doorschemeren dat de rol die een stelling vervult, bepalend is voor het soort propositie. Wat is dan de rol van een logische noodzakelijkheid, wat zegt iemand die stelt dat er geen materie buiten ruimte bestaat? De logica,

Patrick Birken

of beter gezegd het gebruik ervan in een paalde context, is een onderbouwing van het gehanteerde concept. Door de deductie stelt de persoon uit mijn voorbeeld dat de begrippen materie en ruimte op een bepaalde manier gehanteerd moeten worden. Zodoende is de logisch noodzakelijke propositie normatief van aard. De begrippen en hun definities, ofwel hun regels, worden in stand gehouden doordat ze functioneel voor ons zijn, dit kan vanwege allerlei verschillende redenen. Daarmee kan eveneens de definitie veranderen wanneer de functie dat vergt. Vroeger gold de volgende zin als een regel: “een zuur is een substantie die lakmoes papier rood maakt.” Tegenwoordig zijn er andere substanties die wij als zuur omschrijven en daarmee is de gegeven zin verworpen tot een empirische propositie die opgaat voor een aantal zuren. Het tegenovergestelde is eveneens mogelijk. We kenden bijvoorbeeld goud ver voordat men subatomaire deeltjes ontdekte. Hierdoor was de stelling “goud heeft 79 protonen” aanvankelijk een empirische propositie, maar tegenwoordig is het onderdeel geworden van de definitie, iets dat niet 79 protonen kent, kan geen goud zijn. Het is het gebruik dat bepalend is voor de het type propositie en de noodzakelijkheid. Het gebruik is op zijn beurt weer afhankelijk van de functionaliteit.

“De logica, of beter gezegd het gebruik ervan in een paalde context, is een onderbouwing van het gehanteerde concept.”

Hoe moeten we nu naar juridische noodzakelijke proposities kijken en wat kunnen we leren van het voorgaande? Het recht is net als taal een institutie, een bewust of onbewust door mensen ontworpen structurering van het gedrag. Hiermee vervullen de juridische proposities in het recht een soortgelijke rol als de logisch noodzakelijke proposities in de taal. Af en toe is de kwalificatie van een geval meteen duidelijk mede doordat er vele richtlijnen van de instituten zijn vastgelegd. Zo kunnen we met behulp van een kleurenwaaier zien of iets rood is, en de winkeltijdenwet vertelt dat een winkel op bepaalde tijdstippen rechtmatig open is. In dergelijke gevallen spreekt men van empirische proposities binnen de taal en respectievelijk het recht. Andere (ongedefinieerde) zaken zijn onduidelijker en vragen een afweging tussen meerdere factoren, denk aan de opticien die iets langer open bleef om een bijna blinde man te helpen. De rechter komt vervolgens met een normatieve propositie in de vorm van een uitspraak; in het Opticien-arrest stelde hij

dat de materiële wederrechtelijkheid door de winkelier niet geschonden werd. Ten slotte zitten beide soorten zaken vol met juridisch noodzakelijke proposities, voor de uiteindelijke uitspraak wordt telkens de normatieve stelling ingenomen dat de een bepaalde wet geldig is.³

“Discussies binnen taal en recht worden in hun waarde gelaten, maar wat vervalt is de mogelijkheid om over deze dilemma’s te praten alsof ze waarheid bezitten.”

Wat er te leren valt van Wittgensteins filosofie, is niet dat de normativiteit van de noodzakelijkheid leidt tot een onbepaaldheid in de juridische of ethische kwalificatie van handelingen. Dat iets moet worden bestempeld als rood, materie of rechtvaardig is wellicht niet een objectief geldend feit maar het kan nog steeds binnen zijn institutie een noodzaak zijn. Zo bezien worden discussies binnen taal en recht in hun waarde gelaten, maar wat vervalt is de mogelijkheid om over deze dilemma’s te praten alsof ze waarheid bezitten. Wittgenstein verzette zich tegen de metafysica, de leer die tracht de werkelijkheid te beschrijven, iets waarvoor we gevolgtrekkingen uit onze categorisering van zaken zouden moeten halen, terwijl de logica alleen binnen die categorisering door de interne verbanden stand kan houden. *Mutatis mutandis* is een ethische of juridische universalistische leer niet mogelijk, dit volgt niet uit een eventuele onmogelijkheid van het universalisme maar uit de onmogelijkheid om er over te spreken. **N**

1. Ik hanteer een pragmatische uitleg van Wittgensteins filosofische onderzoeken aan de hand van: P. Hacker ‘A Normative Conception of Necessity: Wittgenstein on Necessary Truths of Logic, Mathematics and Metaphysics’, in: V. Munz, K. Puhl, and J. Wang (red.), *Language and the world, part one: essays on the philosophy of Wittgenstein, proceedings of the 32nd International Ludwig Wittgenstein Symposium in Kirchberg*, 2009, Frankfurt: Ontos Verlag 2010, p. 13-34.

2. H. Glock ‘Necessity and normativity’, in: H. D. Sluga, D. G. Stern (red.), *The Cambridge companion to Wittgenstein*, New York: Cambridge University Press 1996, p. 198-225.

3. HR 15 oktober 1923, NJ 1923/1329 (*Opticien-arrest*).

Het EU-rechtelijke verdedigingsbeginsel en eerst horen,

Inleiding

Ruim zeven jaar geleden wees het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU) het Sopropé-arrest waarbij het verdedigingsbeginsel als een beginsel van goede procesorde in het leven werd geroepen.¹ Dit Unierechtelijke beginsel regelt in essentie niet zozeer de verhouding tussen partijen ten overstaan van de rechter, maar heeft daarentegen betrekking op de verhouding tussen belanghebbende en bestuursorgaan juist voordat beide partijen naar de rechter stappen. Het EU-rechtelijke verdedigingsbeginsel zorgt hiervoor onder meer dat het bestuursorgaan belanghebbende in de gelegenheid stelt zijn standpunt kenbaar te maken voordat er een, binnen de werking van het Unierecht vallende, bezwarend besluit wordt genomen.

“Volgens vaste rechtspraak van het HvJ EU kent het formele recht in principe geen eigen plek binnen de Europese rechtsorde, maar vallen gerelateerde formeelrechtelijke gevallen onder de interne bevoegdheid van de lidstaten zelf.”

Volgens vaste rechtspraak van het HvJ EU kent het formele recht in principe geen eigen plek binnen de Europese rechtsorde, maar vallen gerelateerde formeelrechtelijke gevallen onder de interne bevoegdheid van de lidstaten zelf, mits het gelijkwaardigheidsbeginsel en het effectiviteitsbeginsel in acht worden genomen (de zogenaamde procedurele autonomie).² Echter heeft het EU-recht in de loop der jaren wel degelijk invloed gehad op het nationale procesrecht. Zo speelt het Unierechtelijke verdedigingsbeginsel, dat is gecodificeerd in artikel 41, lid 2, sub a, Handvest van de grondrechten van de Europese Unie (hierna: Handvest), onder andere een belangrijke rol in de relatie tussen fiscus en belastingplichtige.

In de literatuur worden een aantal facetten van het verdedigingsbeginsel onderscheiden. Te weten: (a) het recht om het eigen standpunt kenbaar te maken, (b) het recht op inzage in de stukken, (c) het recht op geheimhouding van zakengeheimen en andere vertrouwelijke stukken, (d) het recht op voldoende tijd ter voorbereiding van de verdediging, (e) het recht op bijstand en *legal privilege* en (f) het recht om zichzelf niet te incrimineren.³ In deze bijdrage zal aan de hand van een aantal arresten nader worden ingegaan op de vraag

hoe het EU-rechtelijke verdedigingsbeginsel in algemene lijnen doorwerkt in de Nederlandse fiscale rechtsorde en wat de effecten hiervan precies zijn voor de Nederlandse fiscus en belastingplichtige. In dit kader zal het recht om het eigen standpunt kenbaar te maken verder onder de loep worden genomen.

Toepassingsgebied: algemeen

In beginsel behelst het binnen de werkingssfeer van het EU-recht geldende verdedigingsbeginsel een hoorplicht voor de Belastingdienst (lees: Nederlands bestuursorgaan). Alvorens een bezwarend besluit wordt genomen zal de Belastingdienst belanghebbende in staat moeten stellen om gehoord te worden. Bovendien zal de aan de belanghebbende verleende termijn, afhankelijk van de specifieke omstandigheden van het geval, tijdig, expliciet en redelijk genoeg moeten zijn.⁴ Doordat het HvJ EU het verdedigingsbeginsel heeft gekwalificeerd als een algemeen beginsel van EU-recht, zijn nationale bestuursorganen derhalve verplicht dit recht te eerbiedigen en kunnen belanghebbenden zich rechtstreeks beroepen voor de nationale rechter.⁵

In de relatie tussen de Belastingdienst en belastingplichtige komt het verdedigingsbeginsel louter in beeld bij heffingen met een EU-rechtelijke grondslag. Onder andere douanerechten, accijnzen en naheffingsaanslagen omzetbelasting kunnen hieronder vallen, maar ook directe belastingen zouden hiermee in aanraking kunnen komen. Benadrukt dient te worden dat de heffing van directe belastingen zich in principe voordoet in puur interne (buiten de werkingssfeer van het EU-recht vallende) gevallen. Bij indirecte belastingen ligt het logischerwijs anders: de btw-richtlijn en EU-douanecode zijn twee voorbeelden van indirecte belastingen met een Unierechtelijke grondslag.

Het verdedigingsbeginsel geldt eveneens niet wanneer het bestuursorgaan internationale inlichtingen vergaart, omdat die heffingen niet op EU-recht zijn gebaseerd.⁶ De vraag rijst of er wellicht navorderingsaanslagen IB zijn waarin de Belastingdienst wél optreedt “binnen het toepassingsgebied van het recht van de Unie” dan wel voldoet aan het zogenaamde ‘ten uitvoer brengen-criterium’.⁷ Gelet op het uitgangspunt dat directe belastingen deel uitmaken van de werkingssfeer van de nationale fiscale rechtsorde lijkt het antwoord op deze vraag duidelijk, maar het bestuursorgaan zal te allen tijde moeten oordelen of sprake is van toepassing van

de Nederlandse fiscale rechtsorde: dan heffen?

Mohammad Sharifi

EU-recht ter voorkoming van latere onjuistheden en nadelige gevolgen voor belanghebbende.⁸

Toepassingsgebied versus codificatie in artikel 41 Handvest

Het verdedigingsbeginsel is als afspiegeling van het recht op behoorlijk bestuur gecodificeerd in artikel 41 Handvest, hetgeen de kracht van primair EU-recht heeft verkregen met het in werking treden van het Verdrag van Lissabon per 1 december 2009. Dit artikel van het Handvest richt zich grammaticaal gezien niet tot de lidstaten, maar uitsluitend tot de instellingen, organen en instanties van de EU. Dit houdt in dat bijvoorbeeld een belastingplichtige zich niet rechtstreeks op artikel 41 Handvest kan beroepen teneinde gehoord te willen worden vóór het nemen van een bezwarend besluit door een bestuursorgaan.⁹

“Dit houdt in dat bijvoorbeeld een belastingplichtige zich niet rechtstreeks op artikel 41 Handvest kan beroepen teneinde gehoord te willen worden vóór het nemen van een bezwarend besluit door een bestuursorgaan.”

Voor zover van belang luidt artikel 41 Handvest als volgt:

“1. Eenieder heeft er recht op dat zijn zaken onpartijdig, billijk en binnen een redelijke termijn door de instellingen, organen en instanties van de Unie worden behandeld.

2. Dit recht behelst met name:

a) het recht van eenieder te worden gehoord voordat jegens hem een voor hem nadelige individuele maatregel wordt genomen;
(...)”

Het is echter van belang om artikel 51, lid 1, Handvest erbij te lezen: de bepalingen van het Handvest zijn *uitsluitend* gericht aan de lidstaten wanneer zij het recht van de Unie *ten uitvoer brengen*. Dit betekent derhalve dat de reikwijdte van het Handvest zich ook strekt tot het door een lidstaat toegepaste richtlijn dan wel verordening. Het is daarom voor de hand liggend dat artikel 41 Handvest ruim moet worden geïnterpreteerd: het in de Handvest verankerde recht op behoorlijk bestuur vormt daarom

slechts een afspiegeling van een algemeen beginsel van het Unierecht.¹⁰

Het verdedigingsbeginsel en het nationale belastingrecht

Op grond van artikel 8, lid 2, Algemene wet inzake rijksbelastingen (AWR) jo. 1:3, lid 3, Awb (Algemene wet bestuursrecht) is een aangifte geen aanvraag. Zodoende lijken artikelen 4:7 en 4:8 Awb, horen van een aanvrager dan wel (derde) belanghebbenden respectievelijk, niet op te gaan voordat een belastingaanslag wordt opgelegd.¹¹ Het tegendeel is waar: hoewel de belastingplichtige niet op grond van artikel 4:7 dan wel 4:8 Awb het recht heeft in de gelegenheid te worden gesteld zijn zienswijze naar voren te brengen, heeft het verdedigingsbeginsel wel tot gevolg dat, mits EU-recht tot uitvoering wordt gebracht, er toch een communicatiemoment is voordat de belastingaanslag wordt opgelegd. In feite wijkt het Unierechtelijke verdedigingsbeginsel hierdoor af van het bepaalde in artikel 4:12 Awb dat de mogelijkheid biedt om een dergelijk communicatiemoment bij financiële beschikkingen achterwege te laten.

De ratio en gevolgen van een eventuele schending van het verdedigingsbeginsel

Het verdedigingsbeginsel dient in wezen ter verzekering van de effectieve rechtsbescherming van belanghebbende ten overstaan van het bestuursorgaan. Het kan voordelig zijn voor het bestuursorgaan zelf. Zo wordt de Belastingdienst bijvoorbeeld in staat gesteld rekening te houden met alle relevante omstandigheden en kunnen eventuele vergissingen worden gecorrigeerd.¹² Het verdedigingsbeginsel omvat enkel een hoorplicht voor het bestuursorgaan en géén luisterplicht.¹³ De Inspecteur is alleen gehouden een belanghebbende te horen teneinde naar behoren rekening te kunnen houden met alle relevante elementen van de casus, maar hoeft niets met de opmerkingen te doen op basis van hetgeen het verdedigingsbeginsel voorschrijft.

“Het verdedigingsbeginsel omvat enkel een hoorplicht voor het bestuursorgaan en géén luisterplicht.”

Bij een eventuele schending van het verdedigingsbeginsel overweegt het HvJ EU in *Kamino International Logistics, Datema Hellmann Worldwide* als volgt:

“80. Bijgevolg leidt schending van het beginsel van eerbiediging van de rechten van de verdediging slechts tot nietigverklaring van het betrokken besluit indien de procedure zonder deze schending een andere afloop had kunnen hebben.”

Hieruit volgt dus dat als de Belastingdienst het verdedigingsbeginsel heeft geschonden, onderzocht zal moeten worden of de procedure rondom het besluit zonder de schending een andere afloop zou kunnen hebben gehad. De bewijslat voor de belastingplichtige in het kader van deze ‘andere-aflooptoets’ is vrij laag. Belastingplichtige dient aan te tonen dat een andere afloop zonder schending van het verdedigingsbeginsel, ongeacht de graad van waarschijnlijkheid, niet is uitgesloten.¹⁴

Kamino, Hellmann en arresten van de Hoge Raad

Wanneer is er dan wel sprake van een schending van het verdedigingsbeginsel? Het is allereerst belangrijk op te merken dat vanwege het Sopropé-arrest het EU-rechtelijke verdedigingsbeginsel als een rechtsbeginsel kwalificeert en dat brengt verregaande gevolgen met zich mee. Rechtsbeginselen hebben niet een ‘alles-of-niets-karakter’ zoals dat het geval is bij rechtsregels.¹⁵ Integendeel, men dient per specifiek geval gewicht toe te kennen aan het belang van het verdedigingsbeginsel. Dit breekt de muur van een eventuele dogmatische interpretatie hiervan: het verdedigingsbeginsel (‘eerst horen, dan heffen’) heeft géén absolute voorrang.

Volgens het Hof in *Kamino, Hellmann* hebben deze grondrechten inderdaad “geen absolute gelding” en kunnen ze wel degelijk beperkingen bevatten.¹⁶ Het Hof weegt in dit arrest dan ook het verdedigingsbeginsel af tegen het algemeen belang van de Europese Unie. In casu is het algemeen belang van de Europese Unie een snelle inning van haar eigen middelen (douanerechten). Centraal staat nu de vraag of ‘eerst heffen, dan horen’ ook een optie is. Uit een recent arrest gewezen door de Hoge Raad volgt dat wanneer een belastingaanslag wordt opgelegd en op voet van artikel 10 Invorderingswet 1990 (IW) versneld wordt ingevorderd zonder belanghebbende vooraf te horen, het verdedigingsbeginsel wordt geschonden.¹⁷ Deze schending is echter gerechtvaardigd indien voldaan is aan de criteria van artikel 10 IW. Dus zowel de Hoge

Raad als het HvJ EU in *Kamino, Hellmann* kennen belang toe aan een ruimere opvatting van het ‘eerst horen, dan heffen’-principe.

“De Belastingdienst kan het verdedigingsbeginsel niet meer negeren.”

Tot slot

Wat is de toekomst van het Unierechtelijke verdedigingsbeginsel? In de loop der jaren zijn er meerdere arresten gewezen door het HvJ EU ten behoeve van de ontwikkeling van het verdedigingsbeginsel en de Hoge Raad lijkt ook mee te gaan met deze trend. Het verdedigingsbeginsel lijkt niet snel geschonden te kunnen worden vanwege het mogelijke ‘eerst heffen, dan motiveren’-principe naast het ‘eerst horen, dan heffen’-uitgangspunt. Desalniettemin kan de Belastingdienst het verdedigingsbeginsel niet meer negeren, mits EU-recht toepassing vindt, en dat vergt wellicht een wijziging van haar werkwijze. De Nederlandse fiscale rechtsorde zal in de toekomst meer rekening moeten houden met het verdedigingsbeginsel, vooral nu Europese harmonisatie niet meer weg te denken is. **N**

1. HvJ EU 18 december 2008, nr. C-349/07 (Sopropé).
2. HvJ EU 16 december 1976, nr. 33/76 (Rewe).
3. J.A.R. van Eijnsden, noot onder FED 2009/11.
4. HR 13 november 2015, nr 14 05685, BNB 2016/43, m.n. P.G.H. Albert.
5. HvJ EU 3 juli 2014, C-129/13 en C-130/13, *Kamino International Logistics B.V. en Datema Hellmann Worldwide Logistics B.V.*
6. HR 16 oktober 2015, nr 14 04751, r.o. 3.4.3, V-N 2015/53.8.
7. HR 9 oktober 2015, nr 13 01275, *FED 2016/1*, m.n. A.C. Breuer en zie: artikel 51, lid 1, Handvest.
8. P. Fortuin, ‘*Het EU-rechtelijke verdedigingsbeginsel (deel I)*’, NTFR-B 2016/8.
9. J.M. van der Vegt, ‘*Krijgt het verdedigingsbeginsel tanden?*’, MBB 2015/11.
10. HvJ EU 17 juli 2014, C-372/12, r.o. 68.
11. HR 5 oktober 2007, nr 43 070, NTFR 2007/2110.
12. *Kamino, Hellmann*, r.o. 38 en 39.
13. HR 4 december 2015, nr 12 02876, V-N 2015/64.9, r.o. 2.2.
14. *FED 2016/1*, punt 4.
15. M.R.T. Pauwels, *Terugnwerkende kracht van belastingwetgeving: gewikt en gevogen*, Amersfoort: Sdu Uitgevers 2009, p. 66.
16. *Kamino, Hellmann*, r.o. 49.
17. HR 10 juli 2015, nr 14 04046, NTFR 2015/2115.

Boekenproject

Deze editie: Homerus, De Odyssee

Céril van Leeuwen & Alex Geert Castermans

Masterstudent Céril van Leeuwen en hoogleraar burgerlijk recht Alex Geert Castermans lezen dezelfde boeken.

De Odyssee is het dichtwerk van de Griekse dichter Homerus, geschreven rond 800 v. Chr. Het gaat over de tien jaar durende zwerftocht van Odysseus na de val van Troje, op weg naar huis.

Céril: Professor Nieuwenhuis heeft ooit tegen mij gezegd dat iedere jurist de Odyssee moet hebben gelezen. Helaas heb ik hem nooit kunnen vragen waarom. Heb jij een idee?

AG: Wat hem intrigeerde was hoe de karakters uit de Odyssee in de loop der tijd zijn beoordeeld. Zo zag hij Orestes in de Odyssee als de ongecompliceerde held die deed wat hij moest doen. Om de moord op zijn vader te wreken doodde hij Aigisthos en een passant – klaarblijkelijk – ook zijn moeder. “Van een knagend geweten heeft Orestes geen last; hij viert zijn daad met uitbundige lijkfeesten voor het volk van Argos”. In de Oresteia van Aischylos trad twijfel in – Orestes heeft bloed aan zijn handen – terwijl in de middeleeuwen, bij Dante, de zucht naar wraak wordt veroordeeld. En zo gaf hij verdieping aan de Veghelse eerwraakzaak: Ali D. werd Orestes in Veghel.

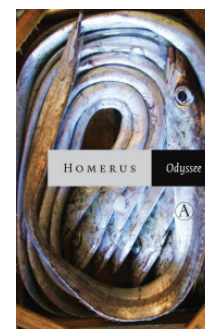
Céril: Bijzonder. Opeens werd mij ook wel een aantal dingen duidelijk. Professor Nieuwenhuis verwees in zijn colleges en boeken namelijk vaak naar het epos van Homerus. Cyclopiësch, nimfen en natuurlijk het weefsel van Penelope. Nu begrijp ik waar dat vandaan komt.

AG: Ja, de Odyssee verrijkt je taal. Als het licht wordt zie ik de rozevingerige dageraad. En als de krant kopt over de scheidsrechter die midden in een groep voetbalvandalen is doodgeschot: “Niemand schopte de scheidsrechter dood” dan denk ik aan Odysseus die de cycloop Polyfemos had wijsgemaakt dat hij Niemand heette. Odysseus had het oog van de cycloop blind gestoken. Andere cyclopiërs kwamen op het gejammer van de blinde reus af en vroegen hem wat er aan de hand was. Het antwoord luidde: “Niemand probeert mij te doden”, waarop zijn vrienden hem achterlieten in zijn grot: “Als dan niemand je te na komt en je alleen bent, een ziekte, gestuurd door de grote Zeus is niet af te weren, maar bid dan tot je vader, de heerser Poseidon”. Dat is humor van ver vóór Christus.

Céril: Dat klopt, dat is een humoristisch stuk. Pas toen Odysseus in de grot van de cycloop terecht kwam, zat ik echt in het verhaal. Het was bruut geschreven. Smerig. Maar Homerus had toen mijn aandacht wel. In het begin moest ik wennen aan de versregels. Soms word je daardoor afgeleid en vergeet je het verhaal achter de verzen van Homerus. Eigenlijk denk ik dat je sowieso de Ilias eerst moet hebben gelezen voordat je aan de Odyssee begint. Je valt nu namelijk midden in het verhaal. Hoewel in het boek nog wel vaak wordt verwezen naar de heldentocht van Odysseus, de Ilias. Maar wat vond jij het mooiste in het boek?

AG: De Ilias heeft op het oog meer verhaal, de strijd om Troje. Mijn favoriete passage staat in dat boek, als de held van Troje, Hector, ten strijde trekt en afscheid neemt van zijn geliefde Andromaché en hun zoon. Menselijk drama van de bovenste plank. De Odyssee is subtieler door de ineengevlochten verhalen van Orestes en Odysseus. Toen ik het boek las op de middelbare school zag ik dat nog niet zo. We genoten van de lotgevallen van Odysseus en zijn reisgenoten, in het bijzonder van het woord voor woord vertalen van de ontmoeting van Odysseus en Nausicaä. Hij, vuil, verweerd en – vooral – naakt, aangespoeld op een eiland, bespiedt haar, de blankarmige, als ze met andere jonge vrouwen de was doet en zichzelf insmeert met olie. Nu lees ik ook dat Nausikaa zich niet liet afschrikken door die beproefde vreemdeling “Nee, deze man komt hier als een ongelukkige zwerver, waarover wij ons nu moeten ontfermen, want onder Zeus’ hoede staan alle vreemden en bedelaars, en een vriendelijke gave is een kleine moeite”. Weer een goede reden om het boek te lezen. **N**

**Homerus,
Odyssee,
Amsterdam:
Athenaeum 2010,
negentiende druk,
vertaald door M.A. Schwartz.
€ 8,50.**

In gesprek met...

voormalig hoofdaanklager

Nederlands is zelden een geheime taal in het buitenland. Op de meest onverwachte plekken ter wereld kun je iemand tegenkomen die de taal blijkt te beheersen. Het overkwam mij laatst op de rechtenfaculteit van de Universiteit van Virginia, waar ik momenteel als enige Nederlander een masteropleiding Amerikaans recht volg. Op een bescheiden Fulbright-bijeenkomst¹ in Charlottesville, Virginia, ontmoette ik Fred Borch. Hij bleek goed Nederlands te spreken en nodigde mij uit voor een rondleiding door de Judge Advocate General (JAG) School, een militaire juridische academie waar hij momenteel als historicus werkzaam is. Aan het einde van de rondleiding vertelde hij mij, bijna tussen neus en lippen door, dat hij de eerste hoofdaanklager op Guantánamo Bay was.

De controversiële gevangenis in Cuba is onlangs weer in opspraak geraakt, toen Obama op 26 februari jongstleden een plan bekendmaakte om Guantánamo voor eens en altijd te sluiten.² Naar aanleiding van deze gebeurtenis ging ik met Fred Borch in gesprek. Ter sprake komen onder andere zijn Nederlandse achtergrond, zijn verblijf in Leiden en uiteraard zijn werkzaamheden als hoofdaanklager op Guantánamo Bay.

U bent Amerikaans, maar spreekt bijna vloeiend Nederlands. Hoe zit dat precies?

Mijn vader werkte voor een Amerikaans staalbedrijf. In 1966, toen ik 11 jaar oud was, ging hij voor de vestiging in Amsterdam werken. Gedurende deze tijd volgde ik een hbs-opleiding aan het Montessori Lyceum. Toen ik in 1969 terugkeerde naar Amerika kon ik vrij goed Nederlands spreken. Later heb ik mijn Nederlandse taalvaardigheid weer opgepakt, toen ik in 1979 een juridische masteropleiding aan de Vrije Universiteit Brussel volgde en toen ik in 2012 een semester doceerde aan de Universiteit Leiden op de campus van Den Haag.

Momenteel bent u werkzaam aan de militaire academie (de 'JAG' school) in Charlottesville, Virginia. Vanwaar de interesse voor het militaire recht?

Aan het begin van mijn studententijd wilde ik graag college volgen aan een private universiteit. Zoiets is in de Verenigde Staten natuurlijk verschrikkelijk duur, en ik had niet voldoende middelen om het collegegeld te betalen. Het leger bood uitkomst. Voor een vierjarige dienst kreeg ik een vierjarige beurs aangeboden. Na mijn studie en daaropvolgende rechtenopleiding ben ik teruggekeerd naar het leger om aldaar als jurist werkzaam te zijn. Ik kon in principe al na vier jaar vertrekken, maar het leger beviel me dermate goed dat ik er uiteindelijk 25 jaar werkzaam ben geweest.

In 2004 bent u door de Minister van Defensie gevraagd om de eerste processen op Guantánamo Bay op te starten en te leiden. Hoe werd u geselecteerd voor deze functie?

Er waren acht kandidaten; het leger, de marine, de 'zeemacht' (Navy) en de luchtmacht brachten ieder twee kandidaten naar voren. Ik moest solliciteren bij het hoofd van de juridische afdeling van het Pentagon. Ze zochten naar iemand die veel ervaring had op het gebied van het straf(proces)recht. Dergelijke ervaring had ik wel – zo had ik ongeveer 200 zaken geleid als openbaar aanklager en 100 zaken als strafrechtadvocaat. Bovendien was een doorgrondelijke kennis van het oorlogsrecht onontbeerlijk. Ten tijde van mijn sollicitatie was ik drie jaar werkzaam geweest als professor Internationaal recht aan de Naval War College in de staat Rhode Island, dus ik beschikte al geruime tijd over de vereiste kennis.

“Een belangrijke reden om de gevangenis in Guantánamo te plaatsen, was om te voorkomen dat de gevangenen een beroep zouden doen op het constitutionele ‘habeas corpus’-recht”

Waarom bevindt de gevangenis zich op Cubaans en niet op Amerikaans grondgebied?

Veiligheid was een belangrijke factor bij het kiezen van de locatie, want de angst was groot dat de terroristen de basis zouden aanvallen teneinde de gevangenen te kunnen bevrijden. De gevangenis bevindt zich in een erg geïsoleerde omgeving in Cuba en kan alleen via de zee worden benaderd. Bovendien bevond zich daar al een Amerikaanse marinebasis. Een andere belangrijke reden om de gevangenis in Guantánamo te plaatsen, was om te voorkomen dat de gevangenen een beroep zouden doen op het constitutionele ‘habeas corpus’-recht. Dit rechtsbeginsel, dat kan worden vertaald als ‘u zult het lichaam moeten hebben’, is dé juridische basis om een detentie aan te vechten indien wordt gemeend dat deze detentie onrechtmatig is.³ Een beroep op de Amerikaanse constitutie is voor niet-Amerikanen alleen mogelijk vanaf Amerikaans grondgebied. Aangezien Guantánamo zich niet op Amerikaans grondgebied bevindt, kon de Amerikaanse overheid eenvoudig potentiële constitutionele claims van de gevangenen ontlopen. Dit veranderde echter na een uitspraak van het Amerikaanse Hoogerechtshof in 2004 inzake *Rasul v. Bush*,⁴ waarin werd overwogen dat de gevangenen hun detentie wel

Frederic (“Fred”) Borch,

op Guantánamo Bay

Raphaël Donkersloot

mochten aanvechten middels voor een onpartijdig tribunaal.

“De Amerikaanse overheid wilde dat de eerste processen binnen korte tijd het ware gezicht van het terrorisme zouden laten zien.”

U werkte niet voor een tribunaal waar de gevangenen hun detentie konden aanvechten, maar voor een tribunaal waar de gevangenen werden vervolgd voor het plegen van oorlogsmisdaden. Kunt u wat meer vertellen over uw werkzaamheden?

Toen ik begon aan de eerste zaken, zaten er 779 gevangenen al meer dan een jaar vast. Ik kon alleen de gevangenen vervolgen die al het ‘informatieproces’ volledig hadden doorlopen, waarin ze al hun kennis (omrent bijvoorbeeld al-Qaeda) hadden verstrekt die van belang kon zijn in de strijd tegen het terrorisme. De Amerikaanse overheid wilde dat de eerste processen binnen korte tijd het ware gezicht van het terrorisme zouden laten zien. Op die manier kon aan de wereld getoond worden dat er daadwerkelijk een legitieme reden bestond om de gevangenen in Guantánamo vast te houden. Dat was het aanvankelijke doel van de eerste processen, en de eerste zes zaken die ik had geselecteerd, leenden zich goed voor dit doel. In de zaken was veel overtuigend bewijs (waaronder bekentenissen) aanwezig waarmee kon worden aangetoond dat er een duidelijk verband was tussen de gevangenen en de terreuractiviteiten van al-Qaeda. Zo waren ze allemaal op een militair trainingskamp van al-Qaeda geweest. Een van de verdachten, Salim Ahmed Hamdan, was verder de chauffeur en bodyguard van Osama Bin Laden. Hij verklaarde dat hij een bommenmantel om had die hij zou ontketenen wanneer Bin Laden in gevaar was. Een andere verdachte, Hamza al-Bahlul maakte promotievideo’s voor een trainingskamp van al-Qaeda. Verder spraken drie van de zes verdachten vloeiend Engels, waardoor ik voortvarend te werk kon gaan.

“Een van de verdachten was de chauffeur en bodyguard van Osama Bin Laden. Hij verklaarde dat hij een bommenmantel om had die hij zou ontketenen wanneer Bin Laden in gevaar was.”

Wat is er uiteindelijk gebeurd met de zes gevangenen die waren onderworpen aan de processen die u leidde?

Vier van de zes gevangenen zijn inmiddels vrijgelaten. Twee van de gevangenen waren Brits en zodoende wilde de overheid van Groot-Brittannië het proces overnemen. Zij werden in 2005 door de Britse overheid vrijgelaten. Hamdan, de persoonlijke chauffeur van Bin Laden, werd veroordeeld tot vijf en een half jaar cel, waarvan hij vijf jaar in Guantánamo heeft doorgebracht. Hij is daarna overgebracht naar Jemen, zijn thuisland. Daar leeft hij nu met zijn vrouw en kinderen.

Guantánamo Bay is natuurlijk ontzettend controversieel, niet in de laatste plaats vanwege de wrede martelpraktijken die daar hebben plaatsgevonden. Was u zich op enige wijze bewust van deze praktijken? En zo ja, had u geen morele bezwaren bij de uitvoering van uw werk?

Ik heb uiteindelijk een jaar aan de zaken van Guantánamo Bay gewerkt. In 2004 beschikte ik over geen enkel bewijs dat kon aantonen dat de zes gevangenen werden gemarteld zoals gedefinieerd in het VN-verdrag tegen martelen en andere wrede, onmenselijke of ontterende behandeling of bestraffing. Desalniettemin had ik wel een zeker vermoeden dat het ondervragingsproces niet helemaal zuiver verliep en was ik op mijn hoede voor potentiële claims omtrent marteling of onjuiste behandeling. Uiteindelijk heeft geen van de zes gevangenen ooit een dergelijke claim naar voren gebracht.

“Het kwaad bevindt zich in de details. Zelfs al zou iedereen het eens zijn dat Guantánamo Bay moet sluiten, wat is dan de volgende stap? Waar moeten de 93 gevangenen in vredesnaam naartoe?”

Obama heeft onlangs een plan gepresenteerd dat de sluiting van Guantánamo Bay mogelijk moet maken. Hoe realistisch is dit plan?

Het plan om Guantánamo Bay te sluiten is niet nieuw; het bestond al onder de regering van Bush. En hoe je het ook wendt of keert; Guantánamo is wereldwijd het symbool geworden voor een ondeugdelijk strafrechtssysteem. Weinig mensen zullen dat ontkennen. Het kwaad bevindt zich echter in de details. Zelfs al zou iedereen

het eens zijn dat Guantánamo Bay moet sluiten, wat is dan de volgende stap? Waar moeten de 93 gevangenen in vredesnaam naartoe? Je moet je voorstellen dat er nog steeds erg gevaarlijke personen vast zitten, zoals Khalid Sheik Mohammed, die beweert dat hij het meesterbrein achter 9/11 is. Dergelijke personen komen nooit meer vrij, in welke gevangenis zij zich ook bevinden. Opnieuw, waar moeten deze personen naartoe? In welke staat? In de buurt van welke grote stad? Een grote angst is dat er aanslagen worden gepleegd op het gebied waar de nieuwe gevangenen zich zullen bevinden. De lokale bevolking zit dus niet op de komst van de gevangenen te wachten. Bovendien gaat het vervoer en toezicht op de gevangenen veel geld kosten, en de wetgevende macht wil momenteel geen enkele belastingcent spenderen aan het vervoer van de gevangenen naar de VS. Kortom, het is makkelijk om te zeggen dat Guantánamo Bay moet sluiten, maar het is bijzonder moeilijk om de problemen op te lossen die ontstaan als gevolg van die sluiting. In dit licht betwijfel ik of het Obama nog gaat lukken om zijn plan vóór het einde van zijn termijn te verwezenlijken.

“Het is makkelijk om te zeggen dat Guantánamo Bay moet sluiten, maar het is bijzonder moeilijk om de problemen op te lossen die ontstaan *als gevolg van die sluiting.*”

Na een jaar heeft u zich uiteindelijk teruggetrokken als hoofdaanklager. Waarom?

De processen tegen de zes gevangenen deed ik natuurlijk niet alleen; ik werkte in een groot teamverband. Ik vond dat de processen goed en eerlijk verliepen, maar ik kon niet alle juristen in mijn team daarvan overtuigen. Twee van de assistent-aanklagers claimden vervolgens dat ik de processen onnodig verstoorde. Ondanks de officiële verwerping van alle tegen mij geëiste wanpraktijken, vroeg mijn meerdere om me terug te trekken en om een nieuwe hoofdaanklager aan te stellen. Dat heb ik toen gedaan.

“Ondanks de officiële verwerping van alle tegen mij geëiste wanpraktijken, vroeg mijn meerdere om me terug te trekken en om een nieuwe hoofdaanklager aan te stellen.”

Jaren na uw werk op Guantánamo Bay bent u als Fulbright-bursaal een semester naar Leiden geweest om daar te doceren. Kunt u wat meer vertellen over uw tijd in Nederland als academicus?

Ik werkte voor de *Center for Terrorism and Counterterrorism*, waar ik het vak ‘Terrorisme, het Amerikaanse perspectief’ doceerde. Aan de Universiteit van Amsterdam gaf ik een lezing over mijn ervaringen als hoofdaanklager en over hetzelfde onderwerp had ik een interview op Radio 1. Ik was een verbonden aan het Fulbright Institute, waardoor ik op vele lezingen werd uitgenodigd. Op deze manier was

ik in staat om de Nederlandse cultuur beter te begrijpen en mijn Amerikaans gedachtegoed uit te wisselen met de Nederlandse academici.

Ik was met name onder de indruk van de mondiale blik die de Leidse studenten plegen te hebben. Amerikaanse studenten doen in vele opzichten niet onder aan de Leidse studenten, maar het ontbreekt de Amerikanen vaak aan cultureel bewustzijn en een algeheel begrip over hoe de wereld in elkaar zit. Daar kan nog veel progressie worden gemaakt.

Wat wilt u de Leidse studenten meegeven?

Ik geloof in de *Rule of Three*, dus ik geef de Leidse studenten niet één, maar drie levensadviezen mee:

1. Maak absoluut gebruik van iedere kans om te reizen en om in het buitenland te studeren. Vraag een *Fulbright*-beurs (of een vergelijkbare beurs) aan waarmee je in het buitenland een master kan volgen.
2. Studeer veel en werk hard, maar vergeet niet om iedere dag van betekenis te voorzien;
3. Zeg wat je gelooft, en geloof wat je zegt, maar behandel enieder zoals je jezelf zou behandelen; met eerbied en respect. **N**

1. Fulbright is een Amerikaanse organisatie die wereldwijd beurzen verstrekt aan studenten en academici die in de Verenigde Staten een masteropleiding willen volgen of onderzoek willen doen. Andersom helpt Fulbright Amerikaanse studenten en academici om overal ter wereld te studeren of onderzoek te doen. Voor meer informatie, zie www.fulbright.nl.

2. Voor een artikel in de Times, zie http://www.nytimes.com/2016/02/24/us/politics/obama-guantanamo-bay.html?_r=0.

3. Artikel 1 lid 9 sub 2 van de Amerikaanse Constitutie geeft eenieder op Amerikaans grondgebied het recht om zijn detentie aan te vechten. Het artikel luidt: “*The privilege of the writ of habeas corpus shall not be suspended, unless when in cases of rebellion or invasion the public safety may require it.*”

4. *Rasul v. Bush*, 542 U.S. 466 (2004).

©Raphaël Donkersloot

Waarde lezer, waarde Grotiaan,

Op 23 mei 1996, iets minder dan 20 jaar geleden, organiseerde de voorganger van JFV Grotius, S.I. Grotius, het symposium “Actieve euthanasie leeft”. Een forum met een onderwerp dat tijdens het symposium “Sterven op verzoek: Euthanasie en het zelfbeschikkingsrecht” van JFV Grotius op 18 maart 2016 nog even interessant en spraakmakend bleek te zijn. Aan de hand van interessante sprekers met een zowel academische als praktische achtergrond werd het onderwerp nogmaals goed onder het voetlicht gebracht. Zo deed tijdens deze middag ook de heer Albert Heringa zijn indrukwekkende verhaal.

In 2008 hielp bioloog Albert Heringa zijn 99-jarige stiefmoeder Moek uit het leven te stappen. Om in Nederland in aanmerking te komen voor euthanasie moet sprake zijn van ondraaglijk en uitzichtloos lijden. Dit lijden kan zowel lichamelijk als geestelijk zijn, mits er sprake is van een medisch of psychisch geclassificeerde aandoening die ten grondslag ligt aan de wens het elven te beëindigen. Moek had echter, ondanks dat ze minder kon zien en last kreeg van verschillende ouderdomskaaltjes, geen last van ernstige lichamelijke of geestelijke klachten en al helemaal niet van ondraaglijk en uitzichtloos lijden. Moek was namelijk op een punt in haar leven gekomen waarop zij haar leven als voltooid beschouwde. De zogeheten documentaire ‘De laatste wens van Moek’ ontstond rond het moment dat zij van een van Heringa’s kinderen hoorde dat Moek opnieuw overgrootmoeder zou worden. Heringa’s stiefmoeder wilde noch deze gebeurtenis, noch haar 100e verjaardag meemaken.

Omdat geen enkele arts Heringa en zijn stiefmoeder kon helpen, besloot Heringa het heft in eigen hand te nemen. Hij deed onderzoek naar hoe hij Moek kon helpen met haar wens en kocht malariapillen, slaappillen en een antibraakmiddel. Om te voorkomen dat hij strafrechtelijk zou worden vervolgd of dat zou kunnen worden beweerd dat Moek niet vrijwillig een einde aan haar leven maakte filmde hij het hele proces. In eerste instantie bleek het beeld- en bewijsmateriaal niet nodig: de arts die vaststelde of Moek op een natuurlijke manier aan haar einde was gekomen, vond niets verdachts. Toen Heringa echter iets minder dan twee jaar later een oproep zag voor een documentaire over voltooid leven, besloot hij zijn verhaal te doen. In 2010 werd de documentaire ‘De laatste wens van Moek’ uitgezonden, waarna het OM besloot Heringa

te vervolgen. Heringa had, als niet-arts, geholpen bij zelfdoding, en dat is in Nederland strafbaar.

De zaak-Heringa roept twee vragen op. Ten eerste: Zou het mogelijk moeten zijn dat een niet-arts euthanasie toepast of iemand helpt bij het beëindigen van zijn of haar leven? Ten tweede: Zou het mogelijk moeten zijn om, wanneer je rond je 80e bent, een mooi leven hebt gehad en het gevoel hebt dat je leven “voltooid” is, euthanasie of hulp bij zelfdoding te krijgen? Tijdens het symposium kwam naar voren dat op beide vragen zeer verschillend kan worden gedacht en vooral dat beide vragen weer een hoop nieuwe vragen oproepen. Wie zou, naast een arts, euthanasie mogen verlenen? Vergroten we door het versoepelen van regelgeving omtrent euthanasie niet het risico op misbruik van dezelfde regelgeving? Wanneer is een leven voltooid?

Voor de aanstaande juristen in de zaal bood Heringa’s verhaal een hoop stof tot nadenken en discussie. Dit symposium maakte weer heel duidelijk dat het recht altijd over een persoon en persoonlijke verhalen gaat. **N**

ACTIVITEITENKALENDER APRIL 2016

Houd de Facebookpagina en de website in de gaten om op de hoogte te blijven van al onze activiteiten!

4-12 APRIL STUDIEREIS NAAR NEW YORK

In de vroege ochtend van maandag 4 april vliegen we met een groep geselecteerde Grotianen over de grote oceaan naar The Big Apple. Op de planning staat onder andere een bezoek aan het Supreme Court, Stibbe en de VN. Daarnaast wonen we een honkbalwedstrijd bij en fietsen we rond in Central Park. Al met al heeft de studiereiscommissie gezorgd voor een druk programma om optimaal te genieten van ons verblijf in New York.

14 APRIL: OPEN BOEK-LEZING MR. K. MOLENAAR

Meester Keje Molenaar, voorheen voetballer en huidige advocaat van Ajax verzorgd 14 april om 13 uur een open boek-lezing. Tijdens een Open Boek-lezing vertelt een aansprekende gastspreker over zijn of haar studietijd, carrière en wordt een inhoudelijk thema aangesneden dat bij de spreker past. Daarna is er de uitgebreide mogelijkheid de gastspreker vragen te stellen. Hij of zij zal dan figuurlijk een open boek voor de aanwezige studenten zijn.

14 & 28 APRIL: BORREL

14 en 28 april is het weer tijd om te borrelen in Café de Keyzer vanaf 17:00 uur. Elke Grotiaan is hier welkom om op vertoon van je ledenpas (op te halen in de bestuurskamer) een drankje te komen drinken en gezellig te borrelen. Nog nooit bij een activiteit of borrel van Grotius geweest? Het is een ideale gelegenheid om meer van je mede-rechtenstudenten te leren kennen!

19 APRIL: LAST LECTURE PROF. MR. RECTOR MAGNIFICUS STOLKER

Na het grote succes van de eerste twee 'Last Lectures' verzorgd door professor Zwalve en professor Cliteur volgt op 19 april de derde 'Last Lecture' gegeven door niemand anders dan onze Rector Magnificus prof. mr. Stolker. Voor een 'Last lecture', geïnspireerd op het zeer succesvolle concept van Harvard University, wordt een professor gevraagd een inspirerend college te geven als het ware het zijn laatste. Het concept van de 'Last Lecture' is hetzelfde, maar de inhoud van de lezing is per lezing totaal anders.

20 APRIL: A.SOCIAAL PRESENTS: GOLF PRO'S & TENNIS HOES

Het is weer de hoogste tijd voor een FEESTJE! Is het altijd al je droom geweest om als professioneel golfer een *hole-in-one* te scoren bij die leuke chick? Of om als *tennis boe* de mannen te verleiden met uitstekend balgevoel? Dan is dit het feestje waar je naartoe moet gaan!

Ditmaal mag je als *tennis boe/golf pro* even alle remmen los gooien en een prachtige avond beleven in CLUB HIFI.

21 APRIL KANTOORBEZOEK PLOUM LODDER PRINCEN

Zit jij in het derde jaar van je bachelor of in je master en wil jij een kijkje nemen bij een groot full-service advocaten- en notarissenkantoor? Donderdag 21 april brengt JFV Grotius een kantoorbezoek aan Ploum Lodder Princen in Rotterdam.

De middag zal in het teken staan van ethiek en gedragsrecht. Tijdens de masterclass worden de beroepsregels voor advocaten besproken, maar wordt er ook op gewezen dat jouw eigen normen en waarden kunnen conflicteren met het werk als advocaat. Hierna ga je zelf aan de slag met verschillende casus die uit de praktijk gegrepen zijn. Bij de discussie laat jij zien wat jij in zo'n situatie zou doen. De middag wordt afgesloten met een informele borrel waarbij je nader kennis kunt maken met de mensen van Ploum Lodder Princen. Meld je aan via jfvgrotius.nl en vergeet niet je CV te uploaden. Let op: Aanmelden kan tot vrijdag 15 april.

22 APRIL: BEZOEK AAN DE AMBASSADE VAN IRAK

In de ochtend van 22 april brengen we met een groep Grotianen een bezoek aan de ambassade van Irak. Lijkt dit jou interessant? Meld je aan via jfvgrotius.nl!

22-24 APRIL: ACTIEVE LEDENWEEKEND

Word jij enthousiast van gezelligheid, cultuur en Duits bier? Heb jij zin in een weekendje weg met je mede-Grotianen? Geef je dan op voor het actieve ledenweekend in april! We zullen daar niet alleen van de prachtige stad Keulen genieten, maar ook van een hoop vermaak. Grijp deze kans aan op je mede-Grotianen beter te leren kennen en meld je aan via jfvgrotius.nl!

Leve de democratie!

We zijn als mensen geneigd de meeste dingen als vanzelfsprekend te zien en er verder niet over na te denken. Filosofie begint, zoals Aristoteles zegt, met verwondering en dus met het verdwijnen van die vanzelfsprekendheid. Zodra je je afvraagt: ‘Hé, waarom zit het eigenlijk zo in elkaar?’ of ‘Is het wel zo, als iedereen denkt?’ ben je tot filosoof geëvolueerd.

“Filosofie begint met verwondering en dus met het verdwijnen van vanzelfsprekendheid.”

Een van de dingen die iedereen hier te lande en elders in het Westen als vanzelfsprekend aanneemt is de democratie. Als feit en als norm. Wij leven in een democratie (feit) en democratie is de beste van alle staatsvormen (norm). Denken we. Bij beide vanzelfsprekendheden zijn echter wel wat kanttekeningen te plaatsen.

Eerst democratie als feit. Als we een oude Griek uit het democratisch Athene met een tijdmachine naar het heden zouden kunnen flitsen, zou hij het Westers staatsbestel zeker niet inschatten als een democratie. Voor hem was democratie letterlijk de heerschappij van het volk, tot uiting komend in een soevereine volksvergadering, volksrechtbanken, rechtstreeks gekozen of door het lot aangewezen bestuurders, en zelfs gekozen generaals. Al die ontegenzeggelijk democratische instellingen en procedures ontbreken in hedendaagse, zich democratie noemde staten. Genoemde Griek zou ons dus zonder enige twijfel betichten van een retorische verdraaiing van de feiten.

Hoe moeten we de Westerse staatsbestellen dan wel noemen? ‘Meritocratisch’ zou een goede optie zijn. Laten we ons voor het gemak concentreren op Nederland. Wat zou onze Griek zien? De volksinvloed is minimaal. Af en toe mag het volk naar de stembus om zijn vertegenwoordigers te kiezen. De voornaamsten daaronder zijn de Tweede Kamerleden. Hun invloed is echter minimaal. In de praktijk heerst een klein groepje lieden, dat in de regeringspartijen de dienst uitmaakt, niet meer dan tien in het totaal, in samenwerking met een wat grotere groep van topambtenaren, een stuk of honderd. En de rechters? De benoeming daarvan ontbeert iedere democratische invloed. De rechterlijke macht benoemt in feite zijn eigen leden. Het is een coöptatiesysteem, zoals dat ook bestaat voor studentenhuizen. Je gaat

‘hospiteren’ en als je bevalt, word je toegelaten. Hoe zit het met het leger? Ook daar geldt in feite hetzelfde systeem. Wie onze generaals zijn, daarover hebben wij als volk geen zeggenschap. De grondslag van benoeming, macht en invloed is steeds de vermeende kwaliteiten van de betrokkene. Engels: merit. Vandaar meritocratie.

Maar we hebben toch ook referenda? Dat is in ieder geval een democratisch element in ons staatsbestel? Dat zal de oude Griek zeker beamen, tot hij hoort dat het gaat om ‘raadgevende’ referenda. Dat wil zeggen, referenda die slechts een adviesstatus hebben. Als we hem dan ook nog, bij wijze van voorbeeld, zouden vertellen dat in 2005 een voorgestelde Europese Grondwet in een referendum door een meerderheid van ruim zestig procent van de Nederlandse kiezers is afgewezen, maar diezelfde Grondwet, herdoopt tot Verdrag van Lissabon, in 2007 alsnog door de politiek werd ingevoerd, dan zou onze Griek waarschijnlijk in lachen uitbarsten over onze hypocrisie.

Als we onze hengel wat verder uitwerpen, voorbij het staatsbestel en we bezien de maatschappij als geheel dan zijn de feiten niet anders. Het bedrijfsleven is vrijwel over de gehele linie ondemocratisch. Het aantal bedrijven waarin iedereen mede-eigenaar en medebestuurder is, is op de vingers van één hand te tellen. Bijna alle bedrijven zijn strikt hiërarchisch georganiseerd, uitmondend in een top van één of enkele personen, die bepaalt wat er gebeurt. Voor scholen, universiteiten en alle andere organisaties in het middenveld geldt hetzelfde. Er is wel wat inspraak, maar veel om het lijf heeft dat niet. Overal is het een handjevol bestuurders dat aan de touwtjes trekt. Op grond waarvan? Op grond van hun vermeende kwaliteiten: merit. Kortom, ook de maatschappij in den brede is vooral meritocratisch georganiseerd, niet democratisch.

Wat voor consequentie heeft deze vaststelling? Als je werkelijk democraat bent, kan die niet anders zijn dan dat je de barricades op moet. De hele boel moet op de schop. Een democratische revolutie moet plaatsvinden, waarin het volk op alle fronten de macht grijpt en de meritocratische cliques aan de kant zet. Ik vermoed echter dat die revolutie er niet gaat komen. Nu niet en nooit niet. Maar dan rijst levensgroot de vraag: hoe democratisch zijn we eigenlijk? Willen we wel democratie? Is democratie wel de norm?

Of toch niet?

Andreas Kinninging

Het is om te beginnen goed je te realiseren dat gedurende het grootste deel van de mensheidsgeschiedenis democratie niet alleen niet heeft bestaan, maar ook geen ideaal was. Ook in de Oudheid niet. De enige uitzondering zijn sommige Griekse stadsstaten tussen ongeveer 500 en 300 voor Christus, waarvan Athene de beroemdste is. De historisch meest voorkomende staatsvorm is ook het wijdst verbreide ideaal: de monarchie. En anders dan vele mensen tegenwoordig voetstoots aannemen, functioneerden de meeste monarchieën goed. Het idee dat de meeste mensen in de monarchieën uit het verleden onderdrukt en uitgebuit werden, is historische nonsens. Buiten het Westen wordt het democratisch ideaal trouwens ook in onze tijd nog allerminst alom beleden. Qatar bijvoorbeeld is een monarchie en de Qatari zijn daarmee over het algemeen erg tevreden. En zo zijn er nog veel meer staten te noemen.

Wat is precies een monarchie? Wij zijn geneigd haar af te doen als alleenheerschap van één persoon en dus als een vorm van tirannie. Maar monarchie is altijd principieel onderscheiden van de tirannie. Montesquieu, de veel geprezen grondlegger van de trias politica –al gebruikte hij dat woord niet– was een monarchist. Maar zijn monarchie was geen alleenheerschap. Die laatste noemde hij despotie –een synoniem van tirannie– en wees hij ten stelligste af. Wat Montesquieu's monarchie dan wel was, kan men afleiden uit zijn trias-idee, dat niet meer is dan een variant van het aloude ideaal van het gemengde regime, dat teruggaat op Plato, Aristoteles en Polybius en een mengeling is van monarchie, meritocratie en democratie. Het is dit ideaal van het gemengde regime, tegenwoordig zo goed als vergeten, dat het Westerse staatkundige denken en de staatkundige praktijk meer dan tweeduizend jaar lang gedomineerd heeft. Het is ook Montesquieu's ideaal. Zijn monarchie is een monarchie getemperd door meritocratische en democratische elementen.

Het monarchale element is noodzakelijk vanwege de daadkracht, zonder welke elk systeem te gronde gaat. In de trias komt dit tot uitdrukking in de executieve. Het democratische element is noodzakelijk vanwege het draagvlak, zonder welke niets mogelijk is. In de trias vertegenwoordigt de wetgevende macht dit element. Daadkracht en draagvlak zijn, ook tezamen, echter niet voldoende om een systeem te behouden en te laten bloeien. Daarvoor is ook verstandigheid en inzicht nodig. En daarvoor is het meritocratisch element noodzakelijk.

Volgens mij is daarmee iets van groot belang uitgedrukt. Gaat het immers niet steeds om de combinatie van daadkracht, draagvlak en verstandig inzicht? Als één daarvan ontbreekt gaat het mis. In de staat, maar ook overal elders. Zo beschouwd is het ideaal van het gemengd regime dus nog even actueel en relevant als het altijd is geweest en zou dat onze leidraad en norm moeten zijn, in plaats van de democratie. Iets om eens goed over na te denken.

“Het ideaal van het gemengd regime is dus nog even actueel en relevant als het altijd is geweest en dat zou onze leidraad en norm moeten zijn, in plaats van de democratie.”

Daarbij zijn ten slotte wel een paar kanttekeningen wat betreft de meritocratie op hun plaats. Het traditionele woord voor meritocratie is aristocratie, wat betekent: heerschap van de besten, van de voor de job meest gekwalificeerden. Het is zaak dat de voor welke job dan ook best gekwalificeerden komen bovendrijven. Alleen dan is er werkelijk sprake van meritocratie. Maar is dat in de praktijk ook altijd zo? De eerlijkheid gebiedt ons te zeggen dat dat lang niet altijd het geval is. Dikwijls zijn het niet de besten die boven komen drijven, maar middelmatige figuren, of nog erger. In dat geval sprak men traditioneel niet van aristocratie, maar van oligarchie: heerschap van een ongekwalificeerde clique.

Als het gemengd regime inderdaad ons ideaal moet zijn in plaats van de democratie, is het niet onze kopzorg hoe we staat en maatschappij zoveel mogelijk kunnen democratiseren, maar hoe we kunnen bevorderen dat de besten ook werkelijk komen bovendrijven, meer dan nu het geval is. Waarbij uiteraard moet worden aangetekend dat wie de beste is lang niet altijd gemakkelijk te bepalen is. Dat doet echter niets af aan het belang van die bepaling. Het is significant dat, toen de democratie in het Westen officieel werd ingevoerd, zo rond het begin van de twintigste eeuw, algemeen de gedachte leefde dat de representatieve organen moesten bestaan uit de besten onder het volk. Met andere woorden: zelfs de democratie kan alleen behouden blijven als ze een fors element van meritocratie bevat. Zou dat waar zijn? **N**

Fatima Jarmohamed

Langer stilstaan bij bepaalde kwesties?

Recensie: De Deal

In maart heeft de Consumentenbond bekend gemaakt onderzoek te gaan doen naar de mogelijkheden om Tinder aan te spreken op hun ‘vage algemene voorwaarden’.¹ Zo behoudt Tinder zich het recht voor om alle vergaarde gegevens door te verkopen, ook de gegevens die op je Facebook-profiel zijn afgeschermd. Het is van groot belang dat men, en met name de jongere generatie, hierbij stilstaat: met het tempo waarin men privacy inlevert zonder dit in de gaten te hebben, wordt het over x aantal jaar nagenoeg onmogelijk om bepaalde informatie niet meer *out in the open* te hebben.

“Zo behoudt Tinder zich het recht voor om alle vergaarde gegevens door te verkopen, ook de gegevens die op je Facebook-profiel zijn afgeschermd.”

Soms stuit je op een boek dat je, zonder dat je het beseft, aan het denken zet. *‘De Deal’* van Michelle Miller is daar een goed voorbeeld van. Zo wordt in *‘De Deal’* zijdelings doch indringend beschreven welke verregaande gevolgen verbonden kunnen zijn aan slechte privacyreglementen van een dating-app en zonder het echt te beseffen denkt de lezer na over meerdere vraagstukken.

‘De Deal’ draait om de beursgang van een populaire dating-app, Hook. Wall Street en Silicon Valley slaan hun handen ineen om deze business deal tot een goed einde te brengen, maar (uiteraard) gaat dit niet vlekkeloos. Gaandeweg wordt door een samenloop van omstandigheden duidelijk dat de bijkomende morele kwesties niet langer genegeerd kunnen worden. Het verhaal geeft op een dynamische wijze weer welke zakelijke en persoonlijke belangen spelen bij dergelijk grote zaken en hoe dit wereldje in elkaar zit. Miller, die werkzaam is geweest bij zakenbank J.P. Morgan, schetst door middel van meerdere vertellers een goed beeld van de denkwijzen in deze harde zakenwereld.

Het grootste pluspunt van het boek is het brede scala aan interessante onderwerpen dat wordt aangesneden. De lezer staat aldus meermalen voor vragen die nogal wat stof kunnen doen opwaaien: Sta je weleens stil bij de gegevens die je zo klakkeloos weggeeft aan allerlei apps? Hoe kijk je tegen recreatief drugsgebruik? Zo ja, komt dit door een prestatiedrang waardoor men vaker de behoefte heeft om stoom af te blazen? Wil je wel deel uitmaken van een maatschappij waarin de druk zo hoog ligt? Hoe denk

je over het idee dat seks op bijna elke hoek van de straat te vinden is? Is het *‘no-nonsense’*-adagium van zogenoemde ‘vleskeuringen’ als Tinder iets waar je je in kunt vinden of ben je pertinent tegen dergelijke praktijken? Heb je als vrouw een achterstand als je je wilt opwerken in de zakenwereld zonder je (seksuele) integriteit te verliezen? Ben je naïef ingesteld als je van mening dat dit laatste niet het geval is?

Miller schrijft vaak genoeg ook beschouwend van aard. Zo leest men over het verschil in perceptie van het wereldbeeld, van zowel de Generatie X als Y (ook bekend als de *‘Millennials’*), maar ook de politieke en sociologische verschillen tussen de generaties die een hele andere basis vormen en logischerwijs ook tot hele andere keuzes leiden. Aan de hand van (soms wat dramatische) gebeurtenissen beschrijft Miller goed welk spanningsveld deze verschillen opleveren.

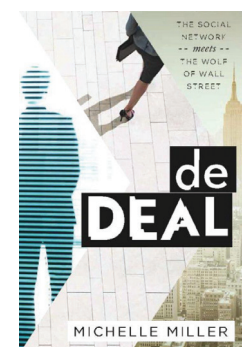
“Aan de hand van (soms wat dramatische) gebeurtenissen beschrijft Miller goed welk spanningsveld deze verschillen opleveren.”

Op de cover wordt het boek omschreven als *‘The Social Network meets The Wolf of Wall Street’* en die vergelijking lijkt goed gevonden. Hoewel het verhaal nog steeds kan worden omschreven als een smeuge vertelling, laat Miller ook plaats voor een reflectief moment. Dat je tussendoor het een en ander oppikt over het reilen en zeilen van een IPO (*initial public offering*, ofwel de beursgang) en wat vakjargon leert, is voor degenen die dit een interessant werkveld vinden een mooie bijkomstigheid.

‘De Deal’ leest makkelijk weg en Miller bouwt de spanning goed op. Het blijft hangen. Wanneer gewetensvragen een rol beginnen te spelen, moet er opnieuw worden bedacht hoe en waar men zich zou willen positioneren in dit enorme spel. Want wat zou jij hebben gedaan? **N**

ISBN: 9789024567683
De Deal, Michelle Miller (2015).

1. <http://www.consumentenbond.nl/actueel/nieuws/2016/tinder-schendt-privacy-gebruikers/>

JONG HOUT

CAFÉ

JOUW CARRIÈRE BEGINT IN ONS POP-UP CAFÉ

Goede koffie met exclusieve insights over de topadvocatuur.

Café Jong Hout. Ons nieuwe event voor rechtenstudenten die kennis willen maken met ons kantoor, onze mensen en onze no-nonsense cultuur. Met workshops, praktijkcases, inspirerende sprekers en echt goede koffie. En elke maand op een andere bijzondere hotspot. Mis 't niet, want je krijgt er exclusieve insights die je helpen bij je carrière. Weten waar we de volgende keer zijn? Kijk op cafejonghout.nl.

HOUTHOFF BURUMA

Sommige studenten hebben
een wereldreis nodig om
zichzelf te leren kennen.
Anderen doen het in 5 dagen.

De Loyens & Loeff
Summer Course 2016.

Ben jij die talentvolle derde- of vierdejaars student Nederlands recht, notarieel recht, fiscaal recht en/of fiscale economie, die deze zomer zichzelf én Loyens & Loeff nog beter wil leren kennen?

Meld je dan aan voor deze mini-stage van 4 t/m 8 juli, waarbij je op onze kantoren in Rotterdam, Amsterdam en Londen aan een actuele casus werkt en diverse trainingen volgt.

Inschrijven kan tot 23 mei via www.loyensloeffacademy.com